Het Jaar 1566

Pladijs ***s****chrijft in zijn kroniek van Elverdinge:*
1566 – Seer sagten winter, want voor april en had men geen ys gezien, het en dede niet anders dan regenen, hagelen en sneeuwen en ’t was den geheelen winter vloed. In Maerte en kon men in het land niet werken om de groote natte.

Begin januari besluit het magistraat ook de uitbetaling van de katholieke vastenpredikanten te verminderen
Ende ghemerckt de iiij jaren van het prediken vande vasten ghe-expireert zijn is gheordinneert ende ghestatueert datmen voorts nyet meer prediken zal den vasten in toecommende jaren gedaen dan de eerste iiij daeghen ende de iiij laetste weken daer voor elck van de biddende ordenen telcken jaere ontfanghen zal de somme van xij pond parisis ende boven dien iiij pond parisis voor te prediken van de passie – makende tsamen xvi pond parisis dye zy heffen zullen vander stedeghelde zonder meer – latende hemlieden predicanten ghezyn de tachteren vande stede, armoede gecommen byde brande ende den jeghenwoordighen benauden tyden daermede te pacientie nemen
Reserverende de voornoemde wetten ende raden theurliedenwaerd de verkiesinghe vande predicant die zy begheren zullen thebben staende jegenwoordich jaer te beghunnende byde predicanten verkiesende broeder **Marx Everaerd** ende niemand anders
Actum den ijde in januario xvc vyfensestich

25 januari 1566 – Draperie - SAP 467 - Resoluties A – folio 121

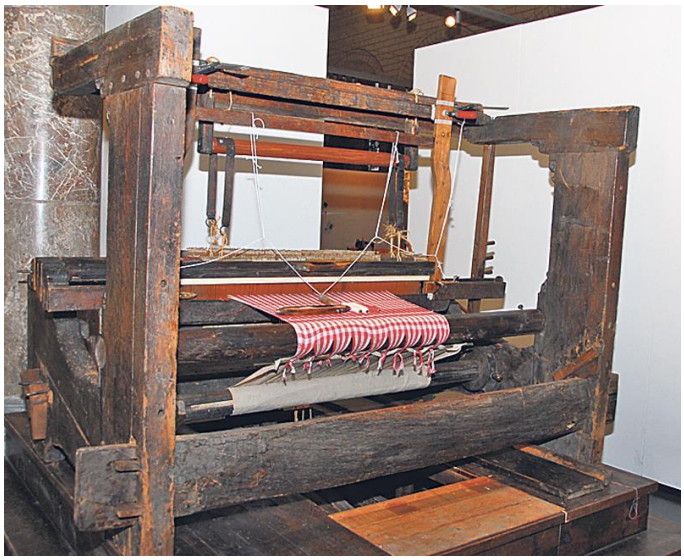

Es ghestatueerd, ghekeurd ende gheordonneerd by burchmeesters, schepenen ende raden dezer stede, wederroupende ’t poinct van den articule van de keure van met tween ghetauwen bayen te weifvene ende drapierene van den date van den iiijden novembris laetstleden, dat men eenen yeghelycken vryen drapier, begherende te reeden ende drapierene met tween ghetauwen bayen, zal ghehouden zyn te redene ende uuyt te brynghene by hem ghereet ende ghedrapiert 2 halvekens doucken oft andere lakenen van loye elcke maend, danaff denzelven drapier elcker maend overbringhen zal in den handen van den gouverneurs van den weifambachte behoorelikce certificatie van dyen van den officier van der hoogher loye; ordonnerende den voornoemde gouverneuren strictelick t’zelve t’onderhouden, verbiedende eenen yeghelycken nyet volcommende des voorseit is meer dan met eenen ghetauwe bayen, nyet meer oultrefyne dan andere, te drapieren, elck point up de boete van 12 pond parisis, zoowel te verbeueren over de faulte van den overbrynghere van de voorscreven certificatie als van de overtredinghe van met 2 ghetauwen bayen te reedene; ende zal danoff ’t beslach ende calainge competeren de voorscreven gouverneuren van den weifambachte, d’officieren van de raeuwe pertse ende hooghe loye, metsgaders bailliu, amman, dienaers, ommelopers, voorzitters ende eenen yeghelick ’t zelve bevyndende, die de boete hebben zullen t’heurlieden prouffyte.

Verbiedende expresselick by dezen den gouverneurs van den weifambachte yemanden van vremde opcommende omme binnen dezer stede te drapieren, tmarck te consenteren, ten ware mids alvooren anghenomen hebbende de keure dezer stede
ende betalende ten prouffyte van den ambachte van der draperye 2 pond grooten
eer anderstond zy zulen moghen marck hebben omme drapieren;
welcke somme zy ghehouden werden aff te cortene ende te mynckene up het keerssegheld, consenterende nyettemin allen keurbroeders kynders oft denghonnen keurbroeders dochters ghetrauwet hebbende ende nyet gheleerd hebbende onder eenen meestere den styl van de draperye ende weifven, marck omme ete drapierene, mids alvooren de keure anghenomen hebbende als boven ende betalende 6 pond parisis, volghende de laetste keure, 't appliceren dezelve 6 pond parisis als boven: latende nyettemin allen keurbroeders, den voornoemde styl gheleerd hebbende, ende ghevryt in 't voornoemde ambacht, tmarck lichten zonder yet daervooren ghehouden te zyne te ghevene dan volghende d'oude costume.

7 februari 1566 – Verbod op wapendracht – SAP 467 - Resoluties A – folio 122

Na de grote brand in Poperinge, de tegenvallen hopoogst en het graantekort, moeten de gemoederen verhit geraakt zijn in de stad, vooral onder de arme bevolking. Vandaar dat het ons ook niet echt verwonderd dat men een verstrenging doorvoert van de wapendracht. Of zou deze maatregel reeds bedoeld geweest zijn tegen de Calvinisten?

Uit het sermoen van Johannes de Doper Bruegel

Es ghestatueerd ende ghekeurd by burghemeesters ende schepenen ende raeden dezer stede ende een yeghelick gheinterdiceert ende verboden eenigh gheweer ofte stocken te draghene, gheen ghezondert, by daghe oft by nachte, zoo wel buyten als binnen baillien,
nyet meer poignaerden, rapieren, spiezen dan eenighe andere waepene.
Ende dat op de confiscatie ende verbeure van de zelve wapenen ende gheweeren
ende de boete van 3 p.p.
sonder dat yemant ander wapenen zal moghen draghen ofte over hem hebben,
bedeckt ofte onbedeckt,
dan een brootsnydere van behoorlycke lanckte,
ten ware om buuten stede mede te ghaen ofte van buuten inne te commene,
wanaff de besleghene ofte ghecalanghierde tzelve ghehouden moeten zyn te ghetuyghene ten minste met twee souffisante oorconden, vallende de voornoemde confiscatie ten proufyte van den bevyndere ende de boeten als hierboven ghespecifieert.
Dat ooc voortan nyemand, wie hy zy,
hem vervoordere mes ofte eenich gheweer te trecken op eenigh persoon ofte personen in euvelen moede,
binnen zonneschyne
ofte met eenigh ander gheweer te verdreeghene te slaen binnen huus ofte op straete,

op de boete van 3 p.p.
daer gheen faict gheschiet oft yemand opene wonde ende loopende bloet ghegheven is.
Ende daer faict gheschiet is ofte opene wonde ende loopende bloet ghegheven,
op de boete van 6 p.p.
Ende de ghone mes treckende ofte met gheweer yemand verdreeghende in gramschap na den zonnenonderghanck,
zoo wel in huus als op strate, zal boeten 6 p.p. daer gheen faict gheschiet ofte loopende bloede ghegheven is,
Ende daer 't faict gheschiet ende opene wonde ende loopende bloet ghegheven is,
op de boete van 12 p.p. te verbeuren de voorschreven boeten by elck bevonden synde contrarie ghedaen thebben.
Ende te appliqueren in drye deelen: de bailliu en amman elck een derde,
metsgaeders den dienaere ofte dienaers present gheweest hebbende in 't exploit tander derde.
Zelve boeten moeten betaelt worden zonder eenigh delay of straf van gheleyt te worden in stricte vanghenisse
Actum den 7 februari 1565 – n.s. 1566
Ghepubliceert den 10de februari 1566

8 april 1566 – Nicolays Bazelis, stadsdokter? – SAP 467 - Resoluties A folio 122 verso

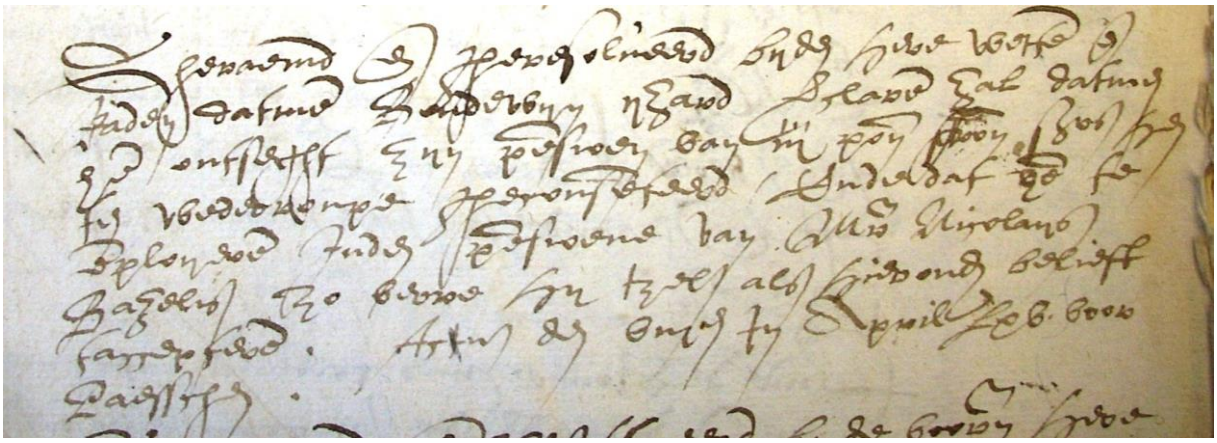

Gheraemd ende gheresolveerd byden heere, wetten ende raden datmen **Boudewyn Yzard** verclaeren zal datmen hem ontseght zyn pensioen van iiij ponden grooten sjaers hem ter werderoupen gheconsenteerd – ende dat omme te employeren inden pensioene van **meester Nicolays Bazelis** – zo verre hem tzelve als hiervoren belieft taccepteerende
Actum den viijden in april lxc voor paesschen
En blijkbaar nam Bazelis deze functie aan:
Gheraemd ende ghestatueerd by den voornoemde heere, wetten ende raden, datmen Meester Nicolays Bazelis, medesyn, in persoone toelegghen zal tot wederroupen, de somme van vij pond grooten in jare ende dat voor d'exercitie vanden conste vande medecyne ten gheriefve van allen keurbroeders des voornoemde stede
Actum ut supra zo verre hy tezelve accepteren wille
Gheconsenteerd **de brauwers** te moghen brauwen bier van v pond v schele de tonne, zo verre zy bewys doen connen op de ciconqunvoisine verclaersen de brauwers gheconsenteerd inde zulck groot bier te brauwen
Actumut supra

Het smeekschrift der edelen

Het **Smeekschrift der Edelen** *werd door 200 edelen, verenigd in het eedverbond der edelen, onder leiding van Hendrik van Brederode, op* **5 april 1566** *aangeboden aan de landvoogdes Margareta van Parma. Daarin stellen de edelen dat ze altijd trouwe onderdanen zijn geweest en ook altijd de plakaten onderhouden hebben.*
Siende nochtans dat d'een tijd tegen d'andere ongelijk is, en verscheiden remedie met haer brengt, ook dat alreets sedert sommige jaren herwaers, de voorseide Placcaten, al zijnse niet ten rigoreusten ter executien gestelt geweest, d'oorsake zijn geweest van veel onraets en sware inconvenienten: so ist voorwaer, dat de leste wille en resolutie van sijne Coninklijke Maj. by de welke hy niet alleenlijken verbiet de voorseide Placcaten eenigsins te modereren, maer beveelt duidelijk en expresselijk dat d'Inquisitie stant grype en geobserveert werde.
Daarom vrezen ze dat er een seer grote en generale beroerte en oproer *kan ontstaan en daarom vragen ze een* 'uitstellinge en opschorsinge, so wel van der Inquisitien als van executien der voorseider placcaten.'

Tijdens de aanbieding van het smeekschrift werden de edelen voor het eerst neerbuigend Geuzen – 'geux' betekent zoveel als armoezaaiers of schooiers - genoemd door Karel van Berlaymont.
Zo vertelt **Adrianus van Meerbeeck***:*
Onder andere redenen wiert daer verhaelt, dat den grave van Berlaymont desen grooten hoop van edele ende goede mannen in't walsch hadde geusen ghenoemt, dat is, bedelars oft fielen: waerop sy antwoorden, dat sy geerne om des conincks ende des lants wille begheerden Geusen zijn. Waerom sy nemende groote crosen ende ghelasen makanderen toedroncken ende begonsten te roepen: Vive le Roy, vive les geux!

Terwylen sy alsoo drincken ende ghebaeren, soe wierdt den grave van Hooghestraeten binnen ghetrocken, eer hy konde seggen waerom hy daer vande gouvernante ghesonden was – sy verblydden hen ende heeten hem willecom, roepende: Vive le roy, vive les geux! Sy stonden op stoelen ende bancken, end droncken op de ghesondheydt vanden coninck ende vande Geusen. De heere van Brederode eysschte een houten schotel, hy gonck eenen bedelsack aenden balck ende daer onder dronck hy op de ghesondtheydt vande selve – hy dede hen sweeren op't broot, sout ende den bedelsack dat sy by hun voornoemen souden blijven.
De raservye vermeerderde door den dranck, sy vermangelden de hoyen, ende setten die averechts op de hoofden ende alle oogenblicken riepen sy;: Vive le roy, vive les geux!
Den prince van Oraengien, den grave van Egmondt ende Hoorn quamen uyt eene maeltydt vanden grave van Monsvelt ende gingen daer voorby ende hen wiert gheseght dat daer den grave van Hooghstraeten in ghekomen was ende dat sy al droncken waren die in dese maeltydt waren – waerom sy inghecomen zijn, oft om den grave van Hooghstraeten mede te leyden na het hof, oft om eenighe andere saecke – ende de dranckengasten hen siende, quamen rondtsom hen met porten ende crosen roepende als vooren.

Dese sake wierdt de navolghende daghen vertelt, waerom de bondtghenooten hen kleeden in het aschgrauw ende honghen aen hunne hoeden kleyne houten schotelkens ende sy deden gieten medaillien op welcker eene syde stondt des coninckx beeldt ene rondtsomme gheschreven: den coninck ghetrouw, ende op d'ander syde twee handen met eenen bedelsack ende als eene trouwe me dese woorden: tot den bedelsack toe – sy deden hunnen baerdt gheheel afscheeren, uytghenomen de bovenste lippe.
Ende dit is den oorspronck vanden naem geusen.

Margaretha stemde in met een opschorting van de plakkaten terwijl een afvaardiging van de Staten het verzoekschrift zou overhandigen aan Filips II van Spanje.

Deze 'tijdelijke' afschaffing had als gevolg dat de 'geuzen' zich nu openlijk manifessteerden.

26 mei 1566 – Predicaties van de Calvinisten

Pauwel Heindericx *schrijft in zijn jaarboeken van Veurne:*
26 mei 1566 de eerste predycatie die de Geusen deden in Nederlant, naer het voorschreven verbondt, geschiedde tot **Cappel vijf wegh**, niet verre van Rousbrugghe. Corts daernaer is **Sebastiaen Matte**, hoedmaecker van Ypre, gecommen naer Rousbrugghe den minister spelen. Hy ginck preecken in een open veldt, by het clooster aldaer gelegen, in den nacht van den **26ste mei 1566**, alwaer terwijlen dat hy sulcx verrichte, eene beroerte oprees, door dien dat sekeren persoon clemmende op eenen boom, om den spreecker te sien ende beter te hooren, van boven neder tot op den gront viel.

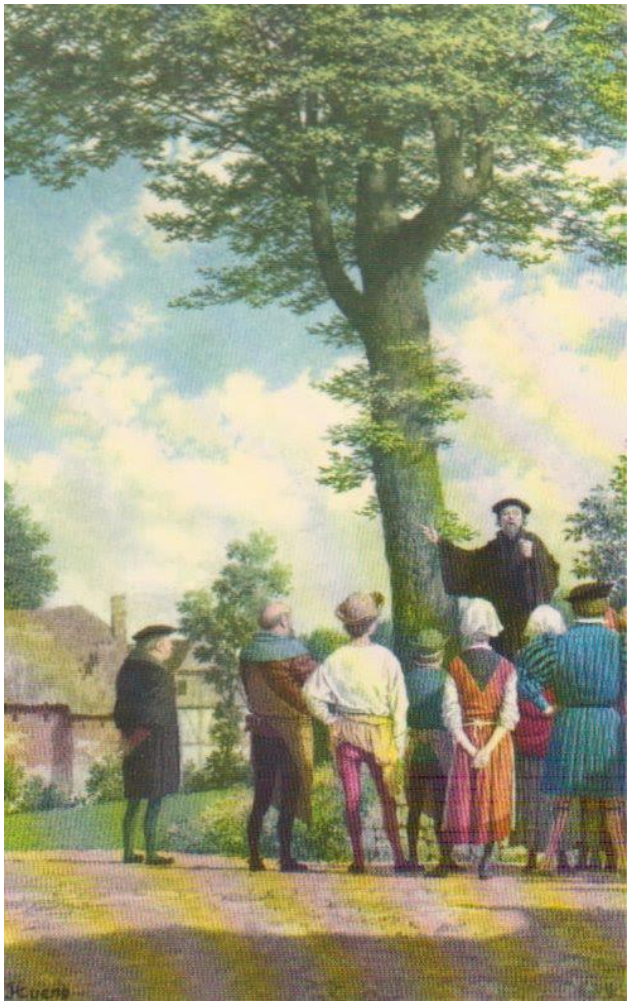

Vele der aenhoorders, door het geruchte dat dit maeckte, meenden dat het den balliu met syn volck was die quam om hun te vangen, waerom sy al de vlucht namen, den predicant alleen latende.
Een van de voornaemste uut den hoop nieuwgesinden, met name **Carolus Caneel**, voor dien tijdt meuninck uut het predyckheerenclooster te Ypre, uut sijne schuylplaetse gecomen zijnde, waer in hy verborgen hadde geweest, trachte met meer wetenschap de gereformeerde religie te vercondigen. Hy dede sijne predycatien tusschen de drije wel bewoonde prochien, Nieuwkerkce, Nypkercke ende Steenwerck, ter plaetse genaemt **Boelaertsboomen**, onder den toeloop van menige aenhoorders, en daer naer dede hy sulcx op veel andere plaetsen.

Als de heretiecken sagen dat hunne beschermers door het verbondt die sy onder malcander gemaeckt hadden, sterck geworden waren, predyckten sy overal, sonder achterdencken der justicie te hebben. De ministers, om hun aen het volck aengenaem te maecken, vertoonden hun daerom, dat de oorbiechte niet noodigh en was om vergiffenis der zonden te verkrijgen, verfoeyden seer den vasten, den maechdelicken staet ende het cloosterlick leven.
Sy vielen seer uut tegen den paus, de bisschoppen ende prelaten, midtsgaders het besit die sy hadden van soo groote goederen.
Vanden coninck spraecken sy sachtmoedich om dat men hun niet en soude houden voor oproerige, ende om sich genen haet te berockenen.
Aen het gemeente, seyden ze, niemant te willen beschadigen, selfs dat sy de schade wilden betalen die sy dochten gebeurt te sijn aen de eygenaers van het lant daer up sy gepredyckt hadden.

Op die tale riep het volcxken dadelicken: ‘die predycant leert het ware evangelie; hy en wilt niemants schade, bovendies, hy en predyckt niet om eenigh tijdelick gewin gelijck de papen doen, ‘ ende vele diergelicke clappernien.

XXXIII.

DE THIEN GHEBODEN DES AERTSCHEN GODTS.

Eene zinspeling op de wet der tien geboden om te doen uitkomen, hoe de geboden der Roomsche kerk daarmede in strijd zijn.

Heft op u hooft, steeckt op u ooren,
  Ghy volck willich ende bereydt,
Om die stemme des Paus te hooren,
  In als [1]) te doen dat hy u zeydt.

Ick ben (spreeckt hy) u aertschen vader,
  Godts stadthouder met volle macht,
Weest my ghedienstich allegader,
  Gheen ander neven my en acht.

Maecken doet u beelden met hoopen,
  Van gout, silver, ende van steen,
Bewijst haer eer, wildt beêvaert loopen:
  Wilt niet aenbidden Godt alleen.

Wilt mijnen naem in weerden houwen
  Oft anders naeckt u vyer en sweert:
Al vloeckt ghy Godts naam sonder flouwen, [2])
  't Is een cleyn saeck, gheen straffens weert.

Ses daghen is te veel om wercken,
  Dus heb ick vierdaghen [3]) ghemaeckt,
Om my te eeren in mijn kercken:
  Want al mijn volck daer meest nae haeckt.

Vader end moeder wilt versaecken,
  Om in mijn religie te gaen:
Tot groot ghemack sult ghy gheraecken,
  Met wijf noch kindren zijn belaen.

[1]) Alles. [2]) Ophouden. [3]) Heilige dagen.

Eind mei – zo schrijft **M.F. Backhouse** *– namen de hagepreken, meestal gehouden en georganiseerd door uit Engeland teruggekomen predikanten – hun aanvang in het Westkwartier. Tussen zondag 26 mei en zondag 15 december preekten*
Jacob de Buyzere, Augustijnermonnik te Ieper - Pieter de Haze of Hazaert,van Belle - Gillis de Quekere van Hondschoote - Jan Strubbe, Andries Baerdeloos, Melchior van Hauthem, Gillis Schoonhove en Jan Malpau te en in de omgeving van St. Winoksvergen, Hondschote, Houtkerke, Wormhout en Arneke.

Verder was er Anthonis de Swarte alias Anthonis Algoet, afkomstig uit Belle – Karel Ryckewaert die zich Theophilus liet noemen afkomstig uit Nieuwkerke – **Gillis Dumont van Poperinge** *– Jan Lannoot, waver van Reningelst, Mathieu Logie uit Steenwerck – Mahieu Platevoet uit Boeschepe, Gillis Hoevenaghel uit Nieuwkerke, en Jacques Taffin, ontvanger-generaal van Cassel.*
Maar de sleutelfiguur rond wie de troebelen in het Westkwartier zich afspeelden, was de beruchte predikant **Sebastiaen Matte** – oudt ontrent xxx jaeren met een clein swart baerdeken, cort en dick van persoone.

Op de **28ste mei 1566** *hield Gerard d'Hamericourt als bisschop een tweede concilie binnen zijn bisdom.*

27 mei 1566 – Onderhoud kinderen en de Drie Koningen – SAP 243 - Register van vonnissen

Franchois Questroy als voochd vande kynderen van **Gheleyn Crupeland** is ghecommen te betalen Sint Jansfeeste eerstcommende **Jan van Bethlehem filius Jacobs** de somme van xxi pond xiiij schele parisis van landspacht – ghekend byden voornoemde Franchois – actum
mark
Als voochd vande kynde van Pieter de Bonnere
Gheconsenteerd **Pieter Ellieul** doude ende **Jacob vande Velde** als voochden vande kynderen van **Clays de Vos** te vercoopen thuus ende erfve ghenaemt **de iij coninghen** staende op doude maert gherede de penninghen danaff commende ut te wezelichede naer costumen – actum den xxvij in meye xvc lxvj
Gheconsenteerd **Gheleyn de Coninck** te hebben van de ghereede goedinghen van **Clays de zone van Gheleyn Borry** de somme van twintich ponden grooten omme danoff ghebruuck te hebben over donderhoudenesse van de voornoemde Clays totter tyd dat zy sullen sterven oft van hem Gheleyn scheden zal – dat hy Gheleyn alsdanne de zelve xx pond grooten zuver de voornoemde Clays oplegghen ende restitueren zal
Actum den xvij in wedemaent lxvj

2 juni 1566 – **Predicaties**

Ook **Pladijs** *schrijft in zijn 'Kroniek van Elverdinge' over de predicaties van de Calvinisten.*
Men begost ten platte lande te prediken van ontrent Sinxen (2 juni 1566), namentlijk by **Armentiers, Nieuwkercke, Belle, Meessen, Kemmel , Steenwerck ende gheheel Belle ambacht** door den predikant van in de wandeling geheeten **Antheunus,** zynde uut het predickheeren order van Yper. Er verghaerde volck met groote menighte tot 5, 6 ende 7000 menschen in elcke predicatie, waervan dat er altoos waren 400 of 500 in de wapens om den predicant te bewaren van vreese van de justicie.
In dien tyd kwam over uut Sandwyck, Engeland, eenen **pater Jacobus**, uyt het Augustiner clooster van Yper, en predicte **te Poperinghe**, in juli 1566 en hadde veel toehoorders.

Op de tuyndagh (4 augusti 1566) predickte den Augustin Jacobus, ’t Yper op eenen bilck voor Ste. Clara’s clooster, alwaer wel 30.000 menschen tegenwoordig waren ende wel 3000 in de wapens omme den predicant te bewaeren.
Dese predicatie handelde zeer vele op het H. Schrift, altyd vesmaedende al wat de priesters in de kerke gepredikt hadden van over duysend jaeren en meer, en zeyden dat valsch te wesen.

In de ‘Memoires de la societé des antiquaires’ *schrijft men dat terwijl de geuzen aan de Vlaamse kant openlijk gingen preken, dit ook het geval was in de Boulonais en in Picardië. Sint-Omaars was één van de vijf steden die de Hugenoten wilden innemen. Men had in augustus zoveel schrik in de stad dat men besloot om de kerkschatten in een geheime bergplaats te verbergen.*
De stadsrekeningen werden naar Boonen of Boulogne overgebracht.

In het anonieme ‘Cort verhael van ’t ghonne de stadt van Ypre en daer ontrent ghepasseert is de religie aengaende; ….’ Schrijft men:
Overmits den hoochballiu, voocht, schepenen en raeden zekerlick gheinformeert waeren hoe op de **11 juny 1566** eenen predicant calvinist apostaet van het klooster van de predicaeren binnen Ypre, ghenaempt boerder **Antonius Algoet, alias de Swarte**, hem hadde vervoordert te prediken by nachte ontrent het huus van Pulsdovie in de prochie van **Wulverghem**, casselrie van Waesten, ten aenhooren van meer als duusent persoonen, zinghende naer dies de psalmen in de Vlaemsche taele, zoo hebben de voorzeyde wethouders, vulcommende de ordonance van die van den raedt in Vlaendre, en d’intentie an zyne majesteyt van welcken zy onlancx brieven exhortatoire ontvanghen hadden, ghezonden ten hove huerlieder pensionaris meester **Nicolais Kindt**, die aen haere alteze in den raedt van staeten zynde, al te kennen gaf, ’t ghonne in ’t quartier passeerde, verclaersende bevoorts hoe luttel tyds van te voorent ghelycke conventiculen ghehouden waren in de prochien van **Niepkerke, Nieukercke ende Kemmele** ende dat de voornoemde sectarissen hemlieden vanteerden van coorts openbaerlyck in claeren daghe binnen Ypre ofte immers daer neffens zouden prediken, verzouckende die van Ypre daer jeghens remedie.
Van welck advertissement heeft haere alteze by brieven die van de wet bedanckt, vermaenende hemlieden in continuatie van devoire tot beletten van alle conventiculen, ende vervoorderen van de catholicque religie binnen de limiten van hemlieder jurisdictie.
…
Op **den 10 juny**, by laste van die vanden raede is uutgheropen een ordonnantie provisioneel anghaende ’t verbot van predicatien ende conventiculen, de predicanten te ghelde ghestelt, jae de pene van de ghalghe ghedecerneert ende de jugen ghelast te punieren met arbitreiren correctie die de preschen zoner wapenen volchden ende die met wapenen te bannen uutten lande met confiscatie van goede alwaer die plaetse heeft.

Het plakkaat maakte niet al te veel indruk. Op de 22ste juni 1566 schrijft **Alonso del Ganta** *aan koning Phlippe II dat de Calvinisten publiek hun predicaties hielden in de streek van Sint-Omaars en Bethune.*

Ook Brueghel schilderde een 'hagepreek'

Augustyn van Hermighem schrijft daarover:
Ontrent Sacramentsdach – *13 juni 1566* – zoo begont men te prediken alle omme ontrent Ryssele, Wastene, Messene en ock mede ontrent Ghent, Antwerpen, vele der predicanten van Calvinius leringhe, in welcke sermoenen veele volkcx loopende uut alle steden, dorpen ende plecken het welcke daghelycks was, want alle neringhen ghinghen te nieten.
Ende daer en ghinck gheen ghelt omme in dien coopmanschap want niemant en wilde ghelt uutlegghen. Ende men hilter stercke wake t'Yper ende in ander stede, ooc mede want hemlieden was bevolen dat elck zyn stede bewaren zoude. Ende altyts meer en meer sermoenen ghedaen wesende in alle plecken ontrent Yperen, zoo hebben de heeren niet wetende wat met die zake maken, zoo esser 't Ermentiers – *Armentiers* - eenen grooten hoop vergadert in diversche sermoenen.
De Katholieken probeerden zich te weren. Op de VII dach – *7de* - van Hoymaent – *juli* – zoo dede den bisschop van Atrecht een sermoen binnen Ermentiers ende men drouch daer schoone processie metten helighen sacramenten. Ende ontrent de noene zoo quamen dien hoop – *heretieken* - in Ermentiers ende ghinghen *door* sommighe straten ende ghinghen uut Ermentiers preken, aldaer vele volckx vergaerden. Ende daer naer, zy haelden twee gevanghen uut die vanghenesse met fortsen.

9 juni 1566 – **Brouwers mogen geen bier tappen** – SAP 467 - Resoluties A folio 123

Omme te eviteren de fraulde die den brauwers tappen tbier by hemlieden ghebrauwen in hemlieden huuzen off brauwerien zoude moghen committeren in vercortinghe ende verstetsynghe van de assise der selve stede ende omme andere redenen hemlieden daer toe moverende
Is by burghmeesters ende schepenen metten raden gheinterdiceert ende scherpelick verboden dat gheen brauwere deser stede - wie hy zy – voordan hem en zal vervoorderen enich bier te tappen of te venten

op de boete van iij pond parisis daer toe van ouds ghesteld van elcke tonne bier s tzy cleyne oft groote by hemlieden
ghetapt dezelve boete te applyqueren ten proffyte van de heere oft dienaeren die tzelve beslach ghedaen zal hebben
Actum & ghepubliceert den ixden juny 1566
Er volgde nog een tweede besluit dienaangaande:
Nyet jeghenstaende het tstatuut in zondaghe den ix de juny ghepubliceert ende zonder prejuditie van dien is
Burghmeesters ende schepenen ende raden gheconsenteerd tot wederroupen
één brauwer te moghen tappen in hemlieden huuzen dobbel bier by hemlieden gebrauwen mids dat den zelven brauwere voor twinnen van hemlieden bier te pekele
zal de gezworen gaugierder tzynen redelicken costen omme de voorseyde brausten te gaugieren ende
der stede goed doende de de penninghen van assyse ende calaigne van de voorseyde hemlieden brausen daer toe telcken reyse, haerlieden behoorelick breedt vande tresorier interdicierende
anderssins oft andere soorten van bieren dan dobbel bier zoot voorseyd is van nu voorts te tappen …
zyn ambacht te bueren nyemand den fraude …. De zelve boete te applycqueren ten provisy Oft dienaren danoff deslaen doende
Actum den xijste juny 1566

3 juli 1566 - Onderhoud kinderen – SAP 243 – Register van vonnissen

Gheordonneerd ende gheconsenteerd **Jan Chrispyn** de somme van ij pond grooten te heffen te drye reysen telcken Luuxdaeghe, het een derde van de stede, het andere vande Gasthuuse ende derde vande dissche omme die te employeren tot onderhoudenisse van zynne joncxken kynde voor desen jaere
Actum den derde july lxvj
Gheconsenteerd **Rozanne** de weduwe van **Willem Ballamyne** te houden **Clayken tkynd van Cl. Pauwel** de termyn van iij jaren beghinnende ter dater deser voor xxx pond grooten dye zy ghebruucken zal zonder crois mids mynckende teynden de voornoemde iiij jaren ten advenante van iiij pond grooten op elck jaer totten cleedynghe van de voornoemde kynde ende voor doplegghinghe den voornoemde xxx pond grooten bynden de zelve drye jaeren kend hem borghe ende principaele **Charel Moenaerd** dye
Actum de iiij de in hoymaend 1566

De **10de juli** *werd te Ieper een besluit afgekondigd dat het verboden werd om naar een predicatie te gaan luisteren* – op verbuerte van ghehanghen te zynen ende al huerlieder goet verbuert – *maar dat hielp niet, men bleef preken te Belle en te Nieuwkerke…* ende het volck van Yper beghonste daer ooc zeer te gaene.

HIER VOLGHEN TWEE DANS-LIEDEKENS, SONDER WELCKE 'T SPEL NIET VOLMAECKT SOUDE ZIJN.

Op de wyse als 't begint.

Schimplied op den Paus, waarin hij met den Antichrist wordt vergeleken en zijne ondeugden met ronde woorden aan de kaak gesteld worden; waarschijnlijk in 1566 bij de verheffing van Pius V vervaardigd.

Antichrist is gheboren,
Dat rijcke Gods wil hy verstoren
En maken onvreê!
Uiten duyvel is hy gheboren
Sijn dienaers mee.

Hy verbiet de spijs al op den Ban,
Hy consenteert [1]) het wijff end (man,
Als hy aen gheldt geraken kan;
Daer hy 't om dee;
Uiten duyvel is hy geboren
Sijn dienaers mee.

Hy verbiedt te trouwen echte wij- (ven;
Hy laet wel hoererie bedrijven
Als hy mach crijgen de ronde schijven
Daer hy t' om dee;
Uiten duyvel is hy geboren
Sijn dienaers mee.

Hy wil voor ons den Hemel sluyten
Selve moet hy der blijven buyten,
Met alle sijn gecapte guyten [2])
Sijn oordeel is ree [3]).
Uiten duyvel is hy geboren
Sijn dienaers mee.

[1]) Staat toe. [2]) Monniken. [3]) Zijn vonnis is geslagen.

21 Juli 1566 – **Predikaties** – Kortverhaal…

Op de 21ste juli die van de wet ontfanghden van den prince van Gavere, grave van Egmont, brieven te kennen ghevende den valschen roup, als dat de predicatien van de nieuwe religie zouden gheschiedt zyn by zyn adveu ende wille, verzouckende dat die van de wet daer van advertissement zouden doen an de casselrien onder hemlieden soorterende, 't welcke ghedaen wierdt zendende copie van zyn advertissement.
De predicaties van Algoet waren niet gestopt. Zo schrijft men in het 'Kortverhaal': … ende overmits ten voorseyden daghe veele volck ter predicatie ghegaen was van broeder Anthonus Algoet alias de Swarte, predickende ontrent Waesten, ….
De wet van Ieper bracht verslag uit bij Margaretha van Parma te Brussel en vertelden dat de 'sectarissen' brutaal weg op de markt te Ieper hun psalmen gezonden hadden.
Het maakte alleszins geen indruk op Algoet, hij predikte verder te Belle en te Kemmel.

27 juli 1566 – Verbod kruid te plukken – SAP 467 - Resoluties A – folio 123

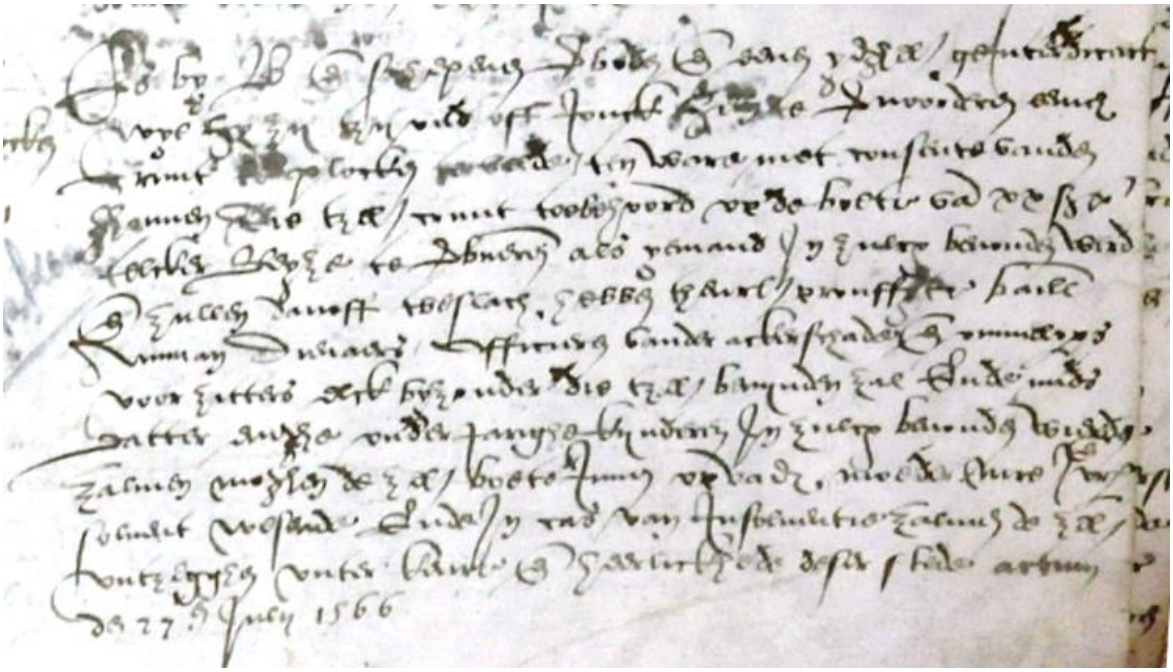

Dat er in deze periode velen nog honger leden, blijkt onder andere uit het verbod dat het Poperings magistraat op de 27ste juli uitvaardigde:
Es by burghemeesteres ende schepenen verboden ende eenen yghelick geinterdiceert - wye hy zy – tzy oud ofte jonck hem te vervoorderen eenen cruut te plocken ter velde – ten ware met consente vanden ghonnen die tzelve cruut toebehoord up de boete van xx schele parisis telcken reyze te verbeuren als yemand in zulcx bevonden werd
Ende zullen danoff tbeslach hebben theurlieden prouffytte, bailliy, amman, dienaers, officieren vander ackerschade ende ommelopers voorzitters elck byzonder die tzelve bevynden zal
Ende mids datter eeneghe onder jonghe kynderen, in zulcx bevonden weden, zalmen moghen de zelve boete innen op vader, moeder, meester of vrauwe solvent wesende
Ende in cas van insolventie zalmen de zelve ontzegghen vuter keure ende heerlichede deser stede
Actum den 27ste july 1566

27 juli 1566 – Verboden te baden in de Sint Bertijnsvijver – Resoluties A – folio 123 verso

Ende volghende doude keuren danaff eertijts by wetten ende raden ghemaect, dat hem nyemand en vervoordere te baden in de St. Bertinsvivere up de boete van v schele parisis elcke reize bevonden thebben, 't beslach themlieden prouffite waert amman, dienaers ende ommelooper voorzitters - zoo wie tzelve bevonden zal ende op gheleyt te werden te **castiemente** ter discretie van de wet
Actum als boven
Ghepubliceert de 28ste july 1566
Castiemente = kastijding

4 augustus 1566 – De preken

In het 'Kortverhaal' schrijft men:

Sondaechs **den 28 july** heeft **Anthonus de Swarte** ontrent Belle zyn venyn ghezaeyt, zoo ooc doet broeder **Jacob de Buusere** (apostaet van den convente van de Augustinen neffens Ypre) boven **Poperynghe ten Abeele**, ter presentie van veele volcx …
Te Ieper stelde men de processie van de tuindag uit … naer bequamer tijden *... omdat de 'sectarissen' vier predicaties aangekondigd hadden.*

Van Hermighem schrijft dan weer:
Ende op Sinte Pietersdach, twelcke was 's donderdachs daer naer, al zoo priekte **broer Anthonis** te Kemmel op den driesch, aldare veele volck van Yper ginck, wel 15 ofte 16 hondert, aldaer een kint kersten ghedaen was ende t'Yper waren maer vier porten open bin de weken ende de sundach was bevolen niet te houden, want die mare ghinck dat men op den sundach preken zoude drie predicanten, waeraf dat het volck zeere beroert was, principaelyck die gheestlycken ende die wet, zoo datter veele huerleider goet uuter stadt dede ende vluchter mede daer een yeghelyck dochte zyn goet e salveren, duer dien quaey roup die achter de stede ghinck, maer opden sundachavent, zoo maecte men drie preickstoelen op die bilcke van Sinte Claeren, aldaer veele volckx ghinck besien de manieren van dien, ende sommighe voerder bier om te vercoopen ende alder lieden broot, vleesch ende allen manieren van zake om te eten, want den roup ghinck dat men gheen poorten opendoen en zouden, maer tewas zo niet, want snuchtens zoo deden men de poorten open. Ende daer warender veelen die ghinghen om den predicanten, met gheweren wel voorzien, zoo met bussen meeste.
Ende ontrent ten VI uren, zoo beghonsten 't veele volckx te commen duer de stede van Poperynghe, van Belle ende van alle ommeligghende plaetsen, met dat sundach was, eclk wilder weesen. Maer ontrent ten VIII uren, zoo quamen **die van Poperynghe**, alle met gheweren in oordenen ter Bueterpoorte in, al zynghende de Psalmen ende passeerden duer de stede naer het sermoen. Ende otnrenten ten IX uren, zoo quamen de predicanten wel met twee duust mannen, meestal met bussen, pistoletten ende andere gheweren ende quamen van de Messenpoorte alzoo voor de Auwe poorte naer Sinte Claeren.

In het 'Kortverhaal' lezen we:
Ten voorzeyden daghe in de morghenstondt hebben op Sinte Claerenbilck ghepredict in twee distincte plaetsen broeder **Jacob de Buusere ende broeder Anthonis de Swarte**, zonder datter een waelsch predicant ghecompareert es, aldaer zynde gheconvocert een ontallicke trop van menschen commende van buuten tot diversche quartieren van hier ontrent.
De predicatie ende den zanck ghe-eyndt zynde, 't volck es met zeer groot ghedruus naer de poorte commen, zoo wel met wapenen als zonder, niet moghelic zynde de poorte te sluuten, inder voughen dat broeder Jacob de Buusere met de zyne ghewaepent commende deur de stadt over de marckt in ordre ghepasseert es, zynghende de psalmen ten anhoren van die van de wet, ende ter presentie van de hoofmannen van de neerynghen ende ander notabele.

L. Vandamme *schrijft in zijn artikel* 'Een calvinistische gemeente te Ieper' *dat er zowat 25 à 30.000 toehoorderes waren op de Claerenbilck, met onder andere een gewapende groep van 150 man uit* ***Poperinge*** *en Kassel, en de lijfwacht van de predikanten.*

Na de fameuse preek te Ieper, op de **4de augustus 1566**, *werden er dagelijks opnieuw grote bijeenkomsten gehouden, weer met urenlange preken, namelijk op maandag 5 augustus nogmaals te Ieper, de volgende dag* ***te Poperinge****, en op andere dagen te Belle, Nieuwkerke, Kemmel en Woesten.*

Adrianus van Meerbeeck *schrijft:*
Ende alsoo den marquis van Bergen ende den heere van Montigny langhen tyt vertoefden om hun affscheydt vanden coninck te hebben, wiert den oproer daghelijcx meerder: de uytghebannen quamen wederom t'huys ende beclaeghden hen ongheluck, sy dreyghden d'officiers die hen uytgebannen hadden, sy sochten hunne beschuldigers, sy vermaledijden de geestelijcke om wiens wille sy ghebannen hadden gheweest: de ministers raesden ende tierden in hunne predicatien ende hoe dat iemandt van hen leelijcker op d'afgodissche princen oft de geestelijcke getiert hadde – hoe die daer meer ghepresen wierdt. Sy seyden dat de magistraten hen laten leyden, dat de cloosters ende huysen vande geeselijcke vol wapenen ende gheweer waren, dat de priesers hunne doodt ghesworen hadden, dat daer soldaten om hen te vermoorden waren opgeschreven – daer en was gheene ruste noch op den wegh, noch t'schepe, noch op de maeltijden, over al waren predicanten, men sanck over al psalmen – men riep: Vive les geux!
Men sagh veel met gheweer door't landt loopen een ieghelyck tzy cleermaeker oft schoenlapper maeckte sy selven predicant. Sy predickten staende op eenen heuvel van aerde, oft op eenen hooghen stoek sy riepen op de beelden der heyligen die noemende afgoden ende stockten hunne toehoorders op om die af te werpen.

*Op de 8ste augustus schrijft de Spanjaard Castillo a*an **Granvelle**: de bijeenkomsten waarop te midden van een bewapende schare wordt gepredikt, worden overal zo geweldig bezocht, dat deze mensen het land zullen plunderen, tenzij God een wonder doet geschieden. Want hun armoede is ontzettend en de gemoederen zijn tot het kookpunt verhit.
Het waren profetische woorden.

1566 – De Beeldenstorm

Pauwel Heinderycx *signaleert de eerste kerkbraak te* **Krombeke** *op de* ***9de augustus****. Hij haalt daarvoor de volgende rijm aan:*
Neghen daeghen naer oUst, snaeVens ten zes Uren, feL
Ghinghende gheUsen Van Roosbrigghe, zonder treUrfen, sneL
Naer **CroMbeke** en Wierpen de beeLden Uut der kerken zoet,
En hebbense gebrandt, spYts paUs, prInCe ende CLerken Vroet.
De Sint Laureinskapel te Steenvoorde volgde de dag daarna.

L. Vandamme schrijft daar over: Op 10 augustus, Sint Laurentiusdag, een week na de predicatie op de Clarenbilck, waren Sebastiaen Matte en jacob de Buezere e Steenvoorde. Na een felle predicatie van Matte trok de Buzere vevolgens aan het hoofd van de opgehitste menigte naar de nabije St. Laurentiuskapel. De vaste lijfwacht van matte met onder meer jan Denys en Jan Camerlinck en heel wat Hondschootenaars, nam actief aan deze braak deel.

Belgische illustratie – 6 november 1880

Op de **13de augustus** *kwam de graaf van Egmont, als gouverneur van Vlaanderen en Artois, te Ieper, maar …* zonder eenigh volck van waepen. *Zo schrijft men in het 'kortverhaal' en verder vertelt men:* ende alzoo ten voorzeyden daeghe broeder Jacob de Buusere ghepredict hadde tot Belle, es by de sectarissen braecke ghedaen in 't clooster van Sint Anthonis neffens Belle, ruïnerende alle de beelden, aeltaeren, boucken, ornamenten, 't welck wat beroert in de stadt hier causeerde, mits op den 10 der zelver maend ghelycke braecke gheschiedt was by Steenvoorde in Sint Laureins cappelle.

We nemen de 'Kroniek van Elverdinge' van Pladijs om de situatie te Poperinge te volgen. Deze schrijft:
Op den O.L. Vrouwdag avond, **14 augustus 1566**, predikte men te **Poperinge** op het O.L. Vrouwekerkhof ende zoo haest dat de predicatie ghedaan was, zoo trok een grote bende van die geusgezinde waren, in alle de kerken van Poperinghe, sy staken alle de sancten van boven needer, braken alle thresooren ende garderoben ende namen alle de ornamenten, kleederen, boecken, ciborien, kelcken. De sacramenten vertreden sy met de voeten ende al dat hun nyet en diende hebben sy verbrant ende doende als dulle razende menschen, sloeghen ende smeten de priesters, verjaeghden se ende namen hun gheld ende ghoed.
Sy en hebben niet geheel gelaeten van al waer aen sy konden geraeken in de kerken of kloosters. Als dit boos volk eenige curcifixen om verre smeeten, zoo riepen sy: **Vive les gueux!**
Ook Van Herminghem schrijft hierover:
Ende op Onser Vrauwenavent, zoo heeft men te Poperinghe, op 't kerckhoof, een sermoen gedaen te welcken was Bastiaen Matten ende als 't sermoen ghedaen was, zoo hebbe zy de

kercken anghegaen ende de Grauwe Zusters ende hebben alle ghebroken ende ontsticken ghesmeten en het sacrament hebben zy onteert ende hebben ’t zoo ghebroken, zoo datter niet gheheel ghebleven en es in alle kercken.

In het ‘Kortverhaal’ vertelt men:
Ende alzoo ten zelven daeghe by die van de wet an de grave *Egmond, die in Ieper was,* vertoogt was hoe het sanderen daechs zynde Onze Lieve Vrouwe dach, **Sebastiaen Matte,** bonnettemaeker van zynen style, ghebooren van Yperen, zoude predicken in de kercke van **Brielen** neffens de stede, ghecompagniert met grooten trop volck al in waepenen, beduchtende aldaer ooc kerckbraecke gheschieden zoude, verzouckende an hem noch wat tyts tot Ypre te blyven op hope dat zyne presentie de stoutheyt van de sectarissen in de kerckbraecke wat zoude wederhouden, -
den voorzeyden heere heeft gheantwordt zyne affeiren ’t zelve niet toe en laeten om langher te blyven, hy niet min doende compareren in schepencaemer ter presentie vande wet, raeden ende hoofmannen ende diversche notabelen om den eedt conforme het voorzeyde formulier te doene, ’t welck zy ghedaen hebben,
opsteckende den handt in approbatie vanden zelven eedt, -
’t welck zynde vulcommen, es den heere naer de noenmael vertrocken zonder dat alle de inwonders particulierelyck den eedt ghedaen hebben, die van de wet daer niet connende verstaen voor de ghevolchde troubelen.
Ende korts naer zyn vertrecken es de maere commen **hoe Sebastiaen de Matte predicte binnen Poperynghe** doende aldaer de sectarissen een kerckebraecke alsvan te vooren by Belle es gheschiedt, ’t zelve exploit zynde ghedaen, hebben ghelycke braecke ’s nachts ghedaen tot Reneghelst, Elverdynghe, Vlaemertynghe ende naer dies in alle de kercken neffens Ypre, als Augustinen, Sint Jan, Sinte Claeren, ten Brielen, Vormesele, Zunnebeke, Nonnenbussche ende elders.

Pladijs van Elverdinghe schreef verder:
Dien selven O.L.V. Hemelvaerddag, den **15 augusti**, - *het cortverhaal spreekt van de 13de augustus* - kwamen die van ’t Pays d’Alleu met 5 of 600 sterk, pilieerden, plunderden en beroofden geheel het klooster van **Sint-Anteunus, geheel Belle en Belle ambagt**, alsook geheel Casselambacht. Sy toonden eene valsche comissie en seyde ndat sy zulken last hadden van den hove en, om te beter en te geruster te wesen in hun feyten, zoo stelden sy altyd over hun die sy noemden hun roermeesters ofte corporalen.
Sy vergaerden soo grooten roof dat het onuytsprekelyk was en nog wilden sy schrifts gerekend worden en voor regtveerdig gehouden syn.
Op O.L.V. Hemelvaerd destrueerden de geusen, of **den heiligen volke**, soo sy hun noemden, de kerken van **Vlamertinghe en Elverdinghe**.
Den **16 Augusti**, predikte een weyrelik man, Yperling van geboorte, in de Brielenkerke, die was **Basten Matte.**

Sebastiaen Matte
*Diegerick, archivaris van de stad Ieper, schrijft ov*er Sebastiaen Matte,de man die de beeldenstorm te Poperinge leidde, in de Annales de la Société d’Emulation pour l’étude de l”histoire de la Flandre’ tome XI, 1857 – 1861, blad 265, en vertelt over deze geuzenpredikant *het volgende:*
Sebastiaen Matte is geboren te Ieper uit één van de beste families van de stad. Hij was het die te Ieper het systeem van het vollen van vilt met een watermolen introduceerde, waardoor het lastige werk van het vollen, met voeten en handen, voorbij gestreefd leek. In 1543 maakte hij

een akkoord met het magistraat van Ieper hierover een contract om zijn volsysteem volledig te kunnen uitwerken, waarbij hij een concessie kreeg van 18 jaar, om bij de Schaecks overdracht op de Ieperlee zijn molen te plaatsen. Hierbij diende hij zich echter te beperken tot het vilt dat men gebruikte om 'bonnetten', een soort hoeden te maken. Voor deze concessie diende Matte aan het magistraat 24 schele parisis per jaar te betalen.
Voor de installatie van de volmolen van Matte dienden de hoedenmakers van Ieper hun 'bonnetten' naar de molens van Douai te sturen om ze aldaar te laten vollen.

L. Vandamme schrijft:
De verwachtingen zo maar Ieper binnen te dringen, bleken al vlug te hoog ingeschat. Het stadsmagistraat koos het zekere voor het onzekere en sloot alle stadspoorten. Om de schijn te redden verklaarde Matte zich op 15 oogst onwel, wel voerden zijn volgelingen grondig de beeldenstorm uit in de kerken buiten de stad: de kerken van Brielen en Sint Jan, het klooster van de Karmelieten en het Sint Klaraklooster. Daarna trokken afzonderlijke groepen verder naar Zillebeke, Zonnebeke, enz…
Getuigen stipten aan hoe vreemdelingen (uit Hondschoote, Poperinge, enz….) en zelfs fransprekenden het voornaamste werk op zich namen.
Terwijl rond Ieper de beeldenstrom rigoreus uitgevoerd werd, slaagden anderen uit Mattes gevolg er in Ieper langs het winket binnen te dringen. Contacten werden gelegd met de plaatselijke hervormden en een nauwgezet plan beraamd. Bij het krieken van de volgende dag, trokken binnen de stad troepen van kerk tot kerk, vernielden beelden, liturgische boeken en kerkmeubilair. Tegen tien uur 's morgens was de klus geklaard.
Onder de groep beeldenstormers zaten er vooral Hondschootse saaiwerkers die door de predikant beaald werden. Ieperlingen lieten zich in Ieper ook niet onbetuigd. **Steven Chastelain en Antoon Andries** die het huis van de kerkbewaarder waren binnen gedrongen riepen uit dat 'Eer drie daghen *voorbij zijn* de cnape ende schamele alzoo rycke zouden wezen als den meester of den rycken.'
Anderen gaven af tegen de rijkdom van de kerk, zoals **Pieter de Cocq** in de kerk van de Franciscanen, bezig met het altaar van de kapel van Onze Lieve vrouw van Tuine te verbrijzelen, sprongen enkele goede nonnen toe om hem van dat voornemen af te helpen daar het altaar wel 80 pond groten gekost had. DeCocq antwoordde: 'Dat al verlooren geldt hadde gheweest ende dat ment behoorde den armen ghegheven thebben'.

Van Herminghem *schrijft dat 't* Sondachs,zoo dede broer Willekin van den Augustinen zyn eerste sermoen op de nieuwe manieren te Elverdinghen. Ende achter den noenen, zou zoude broer Jacop te Brielen gepreict hebben, aldaer veelen volcke ghinck, maer hy beide – *wachtte* - zeer langhen ende broer Willekin om dies wille, dat dat volck by een blyven zoude, zoo ghinck hy in die preicstoel en dede daer zyn sermoen.

Adrianus van Meerbeeck, *die doorgaans goed ingelicht blijkt te zijn, schrijft over de beeldenstorm toch een afwijkende versie:*
Waerdoor gheschiet is dat sommige vande selve eerst sommighe kercken **ontrent Cassel** hebben gerooft ende de beelden afgheworpen. Ende daer na ghevallen in't clooster van **Sint Jan te Belle,** alwaer sy seer schandelijcken met de beelden handelden, sommige doorstekende met rapieren, sommighe thooft afhouwende, het crucifix met seelen aftreckende, d'autaren omstootende ende met hunne onsuyvere ende besmette handen het alderheylighste sacrament handelende ende met hunne vermaledijde voeten tredende - de ghewijde kelcken met wijn vullende ende hunne medeghesellen brengende. Sy namen ende scheurden de casuyvels ende andere cleederen ende boecken – sy vielen inde keucken ende bottelrye ende kelders ende camers – sy roofden't ende stalen 't al dat sy vonden – 't ghene sy niet en conden eten,

bedierven sy ende smeten ’t onder de voeten – sy deden hunne vuyligheyt inde spijse ende dranck die sy niet en verdeden.
De ministers verhenghden hen om dese cloeckheydt, sy seyden dat het eenen goddelijcken yver was ende dat Godts gramschap over d’afgoden ghecomen was. D’omliggende dorpen volghden die van Belle na – sy reysden met twee ministers den eenen gheeten Juliaen ende den anderen Jan na Steghers, den eenen predicte daer in’t vlaemsch, den anderen in’t walsch – de predicant was qualijck begonst als sy in de omligghende kercken vielen – hier na inde abdye van Meessene ende treckende van daer over de lise – *Leie* - quamen sy te Seclijn in’t landt van Ryssel. Maer die van Seclyn, Coudecourt ende Wavre en wilden dit niet verdragen maer quamen met eenen grooten hoop na Seclyn – sy verjoeghen dit gespuys, ende sloegen daer een deel doot ende een deel vedroncken inde riviere – luttel hun geweer wegh werpende quamen t’huys waer door dat het daer ontrent niet en is voorder ghegaen.
Maer in andere quartieren en hielden de ministers niet op, den grave van Egmont was doen te Ipren met den baron van Rassegem, die gheworden was gouverneur van Ryssel,
Douay ende Orchies ende sommighe andere heeren ende edele, ende alsoo hy met de selve raedt hield om de ghemeynte te stillen ende hem ghevraeght wierdt, oftmen de ketters niet ghewapender handt soude moghen wederstaen indien sy eenich ghewelt aenden kercken deden, heeft hy sijne schouders treckende, gheantwoort – dat hy soodanighen last vande gouvernante niet en hadde.
Na dat hy vertrocken was quamen de beeldtstormers eerst te Yperen ende in’t West-quartier ende van daer te Gendt – alwaer sy den selven moetwille bedreven die sy te Belle ghedaen hadden ende den Grave van Egmont heeft die door sijne wanckelbaerheydt vercreghen – dat de catholycken seyden, dat hy hen niet en hadde voorgestaen ende de Calvinisten sijnen seghel treckende vande ordinantien by hem ghegheven aenhinghen aen andere ordinantien – by de welcke gheboden wierde datmen de beelden soude afwerpen ende sy voerden sijne vendelen ende seyden dat dit sijnen raedt was ende als hy iet beval dat teghen hen was, seyden sy dat hy eenen verrader was.

Ook in Veurneambacht *volgen de kerkbraken op elkaar, zo schrijft* **Pauwel Heinderycx:**

Het waren ontrent de selve redenen die de ministers gingen predycken op alle de prochien van dese casselrie. Sy trocken daer naer toe, vergeselt van groote hoopen volkx die altijdt gewapenderhand stonden. Nauwelicx en waren ze op de gemeente daer gecommen of sy warender al in de kercken ende wierpen af de beelden der altaren die sy afgoden naemden, ende beroofden ze al van de ornamenten waermee dat ze verciert waren. Allehande schroomelicke sacrilegien bedreven sy, ende niets bleef door hun gespaert. Kelcken, ciborien ende andere gewide kerckegoederen deelden ze onder elckander, uut de missaelboecken scheurden ze de misse van requiem, ende alle andere gebeden die men voor de overledenen leest: de altaarsteenen wierden door hun oock al afgeworpen, het welcke sy deden om de duyvelrien ende tooverien op te soecken die sy seyden daer onder verborgen te wesen (maer sy en vonden daer niets dan eenige reliquien van heyligen ende andere gewijde saecken, die den bisschop by het wieden van de altaren gemeenelick daerin legt). Het casken daer de H. Olie in rust, ende die ze den smoutpot naemden, sochten ze seer begeerich op, ende als sy dat ergens vonden, wierpen sy de heylige olie daer uut ofte smouteden hunne schoenen daer mede, ende het casken dat gemeenelick van silver is, behielden ze.
De geusen en hebben niet eene kercke noch eene capelle van dese casselrie gespaert, sulcke goddeloosheyt wiert overal gepleecht. Den cloosterlingen hebben sy boven al moeijelick gevallen, niet tevreden zynde met hunlieder kercken berooft te hebben, sochten sy alle hunne boecken te vernietigen. De eerste plaetse daer sy dat gedaen hebben, was in het clooster van

Eversam, alwaer sy de bibliotheeck geheel vernieticht hebben. Een deel wercken daer van leverden sy den vlammen over, en d'andere scheurden ze, of droegen ze wegh.

De beeldenstorm te Watou

De beeldenstorm in de kerk van Watou werd uitgevoerd nadat aldaar **Jan Strubbe, 'geseit Cromhals'** *gepreekt had. In zijn 'Geschiedenis van Watou' haalt L.A. Rubbrecht enkele stukken uit de veroordelingen aan.*
In een rekeningboek, zo stelt hij, behelzende de ontvangsten van alle slag van goederen, toebehoorende aan de aanhnagers der hervorming, die ter dood veroordeeld geweest waren, of de banningsstraf ondergingen, vinden wij aangaande de inwoners van Watou, de volgende-namen.
Vincent Boone en Philippus de Hauwere *worden vermeld als verbannen. Daarnaast vinden we Jacobus Vierendeelook verbannen. Josephus Cappoen werd gehalsrecht. Pieter Cappoen werd verbannen.*
Op de 1ste april 1567 werd **Pieter Roens** *veroordeeld te Kortrijk.*

Pieter Roens, filius Jans, gheboren van Provene, ghevangene, oudt XXXIX jaren, gheweest hebbende coster van Watou, kendt voorts ter begheerte van eenen **Philippe Hauwere**, permentier van zyn ambacht – die de orghele van Watou ghebroken hadde – ghecomen t'hebben in de zelve kerke met een zaeghe en met te zelven gheholpen afzaghen een schore ofte dwersbalcke van de zelven docxael legghende op twee steenen plaeten, in meeninghe van de gheheele docxael te vercrancken.

Op de 8ste mei 1568 wordt Philips Moreel te Cassel veroordeeld.
Omme dieswille dat ghy, **Philips Moreel**, jeghenwoordigh ghevangene, u vervoordert hebt in 't jaer LXVJ, ten tijde van de demolitie van de beelden, u te vyndene ten twee stonden inde kercke van Watou, doende aldaer groote insolentien ende naemelick d'imagie van **St. Christoffle,** daer up zeer stekende metten stocke van eener vaene.
Ende hebt toedien, met eenighe uwer quaetwillighe ende medeghesellen, ghebrocken den hooghen oultaer ende de taefele van Onser Vrouwen oultaer der zelve kercke, hebbende eenen ysere hantboom ende andere instrumenten voor gheweere.
Al niet jeghenstaende het vriendelick verclaers ende verzouck van de prochiaenen, dat zy aen ulieden deiden omme de zelve te salveren ende belettene ende omme te desisteren van voordere braecke, hebt ghexigeert te drincken thebbene, zegghende ten ware dat men u t'zelve gaeve daer en zoude niet gheheele blyven, midts welcken u lieden gheconsenteert was vyf ofte zes stopen biers up belofte, die ghylieden deide van gheen voordere braecke te doene, metgaders te belettene datter niemant anders, nochte vreemts zoude commen breken hoewel ghylieden nochtans niet jeghenstaende de zelve belofte des anderdaechs anderwarf inde zelve kercke gheommen ende ghebroken hebt, stekende eenighe beelden inde vonte aldaer ende vraeghende de kerckemeestere ofte hy ghovaere – *dooppeter* - wilde zyn want ghylieden kynders kersten ghynct doen, roupende, naemt 'tkyndt: Vive les Gueux.

Condempneeren u ghejusticiert te zyne metten baste, zulcx datter de doot naer volghe, verclaerende voorts alle u goedt – 't y leen, erfve ofte catheil, gheconfisquiert tot proffyte van Zyne Majesteyt.
Actum in 't hof te Cassele, den VIIIde mey 1568.

De dag na O.L. Vrouwhemelvaart arriveerden de geuzen van Belle, **Poperinge** *en andere dorpen, aan de poorten van Sint-Omaars en braken binnen in het klooster van Clairmarais rond 4 uur in de namiddag. De kloosterlingen vluchtten hun klooster uit.*
Op de **17de augustus** *bestormden de geuzen het klooster van Watene dat ze verwoesten. Daar zo schrijft Louis Brésin, religieus van Watten, smeten ze de ciborie tegen de grond, vertrapten er de hosties en braken de beelden. Ze vernielden ook de parochiekerk van Watten waarvan de priesters naar Sint-Omaars gevlucht waren.*
Vandaar trokken ze terug naar Ieper.

De magistraten van de verschillende steden en dorpen stuurden boodschappers naar elkaar om de situatie te bespreken.

Op den **17 oust**, zo schrijft men in het 'Kortverhaal'; hebben die van de wet - *van Ieper* - ontfangen brieven van de catholique majesteyt ghescreven te Sigovia op den laetsten july, bevelende te beletten alle conventiculen ende verghaederynghen van de sectarissen, zonder iemant wie datter waere te ghelooven die van contrarie intentie zoude wezen, ordonnerende voorts te volcommen de ordonnancien by de hertoghinne zyn suster utghegheven.

Roger Blondeau *schrijft in zijn boek ' Geuzen in de Westhoek'*
Op **18 augustus 1566** toen het grootste gedeelte van de Westhoek door de beeldstormers onder de voet was gelopen, bracht de goeverneur van Aire, **Jan van Morbeke,** deze gebeurtenissen ter kennis van **Margareta van Parma**. De regentes was er ondersteboven van en haar raadgevers meenden dat dit geweld alleen maar mogelijk was geweest omdat de adel bij die actie betrokken was, of in elk geval niets had ondernomen om die te beletten.
Van alle kanten werd de regering onder druk gezet om toegevingen te doen, om een einde te maken aan de revolutionaire daden. Zo gingen er ook afgevaardigden van de Calvinisten uit **Poperinge,** Mesen, Ieper, Nieuwkerke, Belle en Kassel naar Brussel, waar zij Margareta een rekwest aanboden, waarbij er om algemene gewetensvrijheid werd gevraagd.

Pauwel Heinderycx
Pater Willem, Augustijner meuninck, van 't profes van Dordrecht in Hollant, quam in West-Vlaenderen, aen niemant verdacht van heresie, midts hy sijne cleederen van meuninck aen hadt, maer op den **18de ougst 1566**, heeft hy de selve wegh geworpen ende van religie verandert. Dadelick wert hy van de geusen voor minister gecooren ende deed by grooten toeloop van volck sijne eerste predycatie tot Elverdinghe. Van daer trock naer Meessen, **Poperinghe** ende andere plaetsen, alwaer dat hy overal het fenijn der nieuwer leere aenblaesde. Ten lesten gecooren zynde voor **minister van Rousbrugghe**, neemt hy aldaer sijn sate, **in october van 1566**. Hy wiert van de geusen seer geacht als een wijsen, verstandigen ende yverigen man. Het was hy die dede den tempel bouwen ter plaetsen genaemt **den Hagedooren**, jegens de Groenestrate, buyten Rousbrugghe.
Vele persoonen, om sijn voornemen te helpen bewercken, gaven hem daer toe boomen ende andere materialen, oock weckte hy het volck in sijne predicatien geldt te geven om d'oncosten vandien bau te betalen. In corten tijdt creegh hy soo daer toe groote sommen.
Alhoewel dat den geseyden tempel seer slecht gemaeckt was ende aen eene groote scheur geleeck, dede pater Willem daer in dagelicx de oefeningen van sijne nieuwe religie, soo als doopen, trauwen ende dooden begraven.
Het was daer dat hy seer dikwijls sijne predycatien hield, ende dat altijdt met even grooten toeloop van volck uut alle de bygelegene prochien. Voor ende naer de predycatien songh het versaemde gemeente gedeurichlick psalmen. 't Is wonder om ghelooven hoe gemeenelick de psalmen alsdan gesongen wierden!
In de velden, bosschen, op de wagens, schepen, meulens, in de winckels en hoorde men anders niet als psalmen singen, ende sulcx gebeurde sonder dat de uutoefenaers daer in groote devotie betoonden.

Pladijs van Elverdinghe schreef verder:
Dien selven O.L.V. Hemelvaerddag, den **15 augusti**, - *het cortverhaal spreekt van de 13de augustus* - kwamen die van 't Pays d'Alleu met 5 of 600 sterk, pilieerden, plunderden en beroofden geheel het klooster van Sint-Anteunus, geheel Belle en Belle ambagt, alsook geheel Casselambacht. Sy toonden eene valsche comissie en seyde ndat sy zulken last hadden van den hove en, om te beter en te geruster te wesen in hun feyten, zoo stelden sy altyd over hun die sy noemden hun roermeesters ofte corporalen.
Sy vergaerden soo grooten roof dat het onuytsprekelyk was en nog wilden sy schrifts gerekend worden en voor regtveerdig gehouden syn.
Op O.L.V. Hemelvaerd destrueerden de geusen, of **den heiligen volke**, soo sy hun noemden, de kerken van **Vlamertinghe en Elverdinghe**.

Den **16 Augusti**, predikte een weyrelik man, Yperling van geboorte, in de Brielenkerke, die was **Basten Matte.**
Tot Yper waren gemaekt twee galgen, daer terstond twee vanden boosen volke wierden aenghehangen om hunne dieveryes wille.
Ieper hield zijn poorten gesloten maar op de 16de waren er genoeg 'sextarissen' binnen geraakt om toch tot een beeldenstorm in de stad over te gaan. Ook Ieper ontkwam niet aan deze beroerten.

Op den **17 oust**, zo schrijft men in het 'Kortverhaal'; hebben die van de wet ontfangen brieven van de catholique majestyet ghescreven te Sigovia op den laetsten july, bevelende te beletten alle conventiculen ende verghaederynghen van de sectarissen, zonder iemant wie datter waere te ghelooven die van contrarie intentie zoude wezen, ordonnerende voorts te volcommen de ordonnancien by de hertoghinne zyn suster utghegheven.

De magistraten van de verschillende steden en dorpen stuurden boodschappers naar elkaar om de situatie te bespreken. Het magistraat van Poperinge zal even vlug op de hoogte van deze brieven geweest zijn als die van Ieper.
Roger Blondeau *schrijft in zijn boek ' Geuzen in de Westhoek'*
Op **18 augustus 1566** toen het grootste gedeelte van de Westhoek door de beeldstormers onder de voet was gelopen, bracht de goeverneur van Aire, Jan van Morbeke, deze gebeurtenissen ter kennis van Margareta van Parma. De regentes was er ondersteboven van en haar raadgevers meenden dat dit geweld alleen maar mogelijk was geweest omdat de adel bij die actie betrokken was, of in elk geval niets had ondernomen om die te beletten.
Van alle kanten werd de regering onder druk gezet om toegevingen te doen, om een einde te maken aan de revolutionaire daden. Zo gingen er ook afgevaardigden van de Calvinisten uit Poperinge, Mesen, Ieper, Nieuwkerke, Belle en Kassel naar Brussel, waar zij Margareta een rekwest aanboden, waarbij er om algemene gewetensvrijheid werd gevraagd.
De regering ging praten met het 'eedverbond' en op **23 augustus** kwam men tot een overeenkomst dat op **25 augustus** in een plakaat werd afgekondigd.
Beeldbrekerij en gewapende bijeenkomsten werden verboden, maar het was de hervormden toegelaten hun geloofspraktijken uit te oefenen, doch alleen op plaatsen waar dit reeds gebeurd was voor 23 augustus.
In Popering nam men op de 24ste augustus het besluit om alleszins de wacht te verstrengen en te voorkomen dat er nog in de kerken zou gebroken worden:

24 augustus 1566 – **De wacht en de kerk** – SAP 467 – Resoluties

Wake
Es by den heere ende wet deser stede een yeghelycke, wie hy sy,
vermaent synde ter **nachtwachte,**
verboden ende gheinterdiceert yemant anders te wake te zenden, uut zynder name, al ware hy ooc soufficant ende dat op de boete van 10 s.p. elcke reyze te verbeurene,
ten profytte van de ghonne die 't zyet schouwen zal,
newaere by noodsakelicke excusen van absent van stede ofte zieck te zyn ende gheene andere.
In welcken ghevalle d'excuse van dien in tyden en wylen voort schauwe van de zelve wachte an den bailliu ghedaen zynde, men ghehouden word een souffisanten man, wel ghestoffeert te

zendene, op peine van by den heere daer toe eenen anderen daertoe ghecoren te worden ofte dobbele costen van defaillant.
Actum 24 oogst 1566

24 augustus 1566 – Geen insolentien meer te bedryven in de kercken – SAP 467

Es by de wet deser stede aen eenyeghelyck verboden, wie hy sy,
nyemant ghesondert, nyet meer jonghe knechtjens, meyskens dan andere,
dat hem nyemant en vervoordere in eenighe kercken te spelen, cloppen, **bommelen** ofte allerhande ongheoorloofde faicten, dronckenschap ofte malichen te doene
ofte aldaer te bedryvene,
op de boete van 5 s.p. telcken reyze bevonden zynde, ten proffyte van de bevynders van dien, officier wesende.
Ende indien den zelven officier dochte dat de overtreders van dien, heurlieden vader, moedere, meestere ofte vrauwe, waerop men de zelven boete zal moghen verhalen ende recouvreren,
insouffissant waren, werden de zelve overtreders in de vanghenisse ghesteken,
over de zelve heurlieden malichen.

24 augustus 1566 – Officieren van de loye - Resoluties A – folio 124

Ende opdat **d'officieren vander loyen** ter halle met ruste ende vrede zouden moghen exerceren heurlieden officien, waerinne zy daghelicx zeer gheperturbeert zyn,
soo is by den voornoemde heere ende wet verboden eenen yeghelycken vuldere, drapier oft andere te zendene eenighe kynders, knechten, cnapen ofte joncwyven
om de lakenen ende bayen ter halle te brynghene oft aff te halene,
by den welcken dezelve offcieren enichssins belet zoude moghen wesen; want indien eenighe van hemlieden – oft andere aldaer bevonden ongezonden – eenighe storbance maecte oft gheruchte in loopen, bueschen, roupen, worstelen, vechten oft andere insolentien bedryvende, zal men dezelve petulanten over heurlieden onmanieric heid steken **in stricte vanghenesse** ende daernaer by der wet corrigieren t'heurlieden discretie, 't zy by openbare gheesselinghe oft anders naer 't bevynd van den faicte.

Overal werd nu door de Geuzen zowat dezelfde politiek gevolgd.
Zo schrijft **Adrianus van Meerbeeck** *voor de situatie in Antwerpen:*
Dit aldus geschiet zijnde hebben de gereformeerde eene requeste overgegeven aen de magistraet – hen ooc verootmoedighende – soo't scheen – ende belovende alle onderdanigheyt ende ontschuldighende van 't gene dat daer geschiet was ende dat 'tselve niet en was ghebeurt door hunnen wille, maer seggende dat de gene die sulcx gedaen hadden – behoorden gestraft te worden ende dat hunnen ministers sulcx souden aen hunne predicanten segghen. Sy baden datmen hen niet en soude dwingen in hunne conscientien ende datmen hen eenighe kercken gheven soude tot oeffeninghe van hunne religie.

Dit was net hetzelfde zoals de nieuwgezinden in Ieper gedaan hadden en zoals ze ook in Poperinge deden.
Op dese requeste ende ander, daer na ghevolght en wierdt niet gheantwoort soo't betaemde – maer na dat den prince van Orangien wederom ghecomen was, zijn daer sommighe artikelen beworpen inde welcke hen ghegeven wierden sekere plaetsen om te predicken.
Maer de gouvernante alle de saken vernemende was seer qualyck tevreden ende sach wel dat de bondghenooten eerst hadden buyten de steden doen predicken. Doen sy op hunne requeste geene sulcke antwoorde en creghen als sy begheerden ende daer na desen oproer hadden ghemaeckt. Maer de bondgenooten ontschuldighden hen, en seyden d'oorsaek van dat sy 'tvolck niet meer bedwongen en hadden te wesen omdat de hertoginne hen gheene versekertheyt en hadde gegeven van 't gene sy hadden begeert.
Op den eenentwintichste van den oogstmaent wiert daer raede ghehouden des morgens vande seven uren tot den twaelfven: de geusen eysschen al meer ende meer, op elcke ure wort daer eenen nieuwen oproer van eenighe stadt vercondight – de geusen dreyghen met de soldaten die sy ghenomen hadden ende met verbondten die sy ghemaeckt hadden. …
Als sy nu dry dagen besigh hadde gheweest en niet en voorderde, wiert sy bevreest ende sy heeft voor haer ghenomen te vertrecken na Berghen in Henegouwe om aldaer versekert te zijn ende dede haere bagagie oppacken.
Na veel raedts – is daer het navolghende ten lesten gheordineert dat d'inquisitie soude ophouden ende datmen in plaetse van des keysers placcaten nieuwe soude maken, maer oft tselve gheschieden soude na de meninghe vande generale staten, dat de gouvernante tselve niet en wiste omdat den coninck syne meyninghe noch niet en hadde gheschreven.

Op de 24ste augustus schreef – zoals we kunnen lezen in de afkondiging van dit besluit te Sint Winnoksbergen, men het volgende:
... dat de hertoghinne van Parme, Plaisance, etc… regente ende gouvernante over de conincklycke majesteit van de landen van herwaerts overe, ende de selve Majesteit ter vervoorderinghe van de ghemeene ruste ende welvaert van de voorscreven landen, overcommen es met de eedelmannen de welcke over zeekeren goede tijd aen haere Altese verzocht hebben het nederlegghen ende te nyeten doen vande inquisitie ende andere poincten ende dat met ende op diversche conditien ende besprecken, …
Den welcken volghende men verbied van zynder majesteits weghe dat nyemant eenighe persoonen zonder wapenen gaende ten predicatien ghedaen by de predicanten van de nyeuwe leeringhe ende gheen scandael ofte desorde doende en belette by crachte, fait ofte ghewelde, het zy gaende of keerende van daer tot ander stond by zyne majesteit by advise vande generaele staeten van desenlande anders gheordonneerd worde.
Ende by zulcker conditie dat de ghone die van de nyeuwe leeringhe zyn ende de selve volghen in gheender maniere beletten en zullen de catholique religie, noch d'exercitie van dier, nochte doen zullen t'jeghens de kercken ofte den priesters ende andere ministers van dien, maer dat zy de catholicque zullen vryelic ende francquelic laeten ghebruuken van huerlieder kercken in der vorme ende maniere zy de zelve ghebruuct hebben van ouden tyd, ende dat op paine van ghestraft ende ghecorrigiert te wezen als van beroerte maeckende ende vianden van de ghemeene ruste.
Bet voorts men verbied van heere ende wets weghe dat nyemant hem en vervoordere eenighe persoonen – wesende van andere religie dan hy, **te tissen, wyperen ofte injurieren** by woorde ofte by fait als elc anderen noemende papisten, afgodisten, hughenoten, guesen ofte anders, maer men vermaent, last ende beveelt eenyghelic met ander te converseren ghelyc ghoede ghebueren ende vrienden, zonder ter cause van de religie eenighe questie ofte gheschil, tjeghens anderen te nemen op paine van arbitraire correctie lyfvelic ofte anders naer de gheleghenthede van de zaecke.

Kortom de protestanten mochten prediken maar moesten het geweld afzweren en voor de rest bleven de oude plakkaten in voege.
Margaretha kon echter niet dulden, dat het calvinisme op gelijke voet werd gesteld met de 'rechtgelovigheid'. *Op 6 september schreef zij, dat men zich beijverde "twee godsdiensten naast elkander te stellen*" en voegde eraan toe, dat zij zulks nooit beloofd had. Het was dan ook niet te verwonderen, dat men haar thans haar vroegere gunstelingen Oranje, Egmond, Hoorn en Hoogstraten zag beschuldigen, *"zich, met woord en daad, tegen God en tegen de koning gekeerd te hebben". Voortaan zou zij alleen steun zoeken bij de katholieke adel. De trouw katholiek gebleven Mansfeld werd haar geheimraad. Rond hem schaarden zich de Berlaymonts, de Aarschots, de Noircarmes en de Meghems die zich bij de eerste tekenen van godsdienstige commotie met de regering verzoenden. Daarmee splitste de adel zich in twee vijandige partijen en werd het land, dat vroeger eensgezind dezelfde politieke eisen stelde, in twee kampen verdeeld.*

Op den zevensten dach van septembre, - *zo schrijft* ***Van Herminghem*** – zo was de trommel wederomme ghesleghen – *te Ieper* – alle die noch begheerden te dienen, dat ze commen zoude, men zout se an schryven. Ende **Jan de Visch** comisse hebbende van den souvereyn ende ghestelt byden coninck hadde vier ghevanghen, die hy vinck op den laetsten dach van Oust, te **Heykinen** by **Poperinghe.** Ende waeren op desen dach ghecondamneert om by den officier, ghebrant ende gheradbrackt te werden. Ende men ghinck ghereetschap maken ontrent de noene.
Ende men maecte een schavoot voor 't Swerdekin, aldaer men een wiel op stelde om de justicie te doene. Ende het huuseken was ghemaect op de maert.
Ende Simon Uuthove, capyteyn, die was der ontrent ende zyn volck, die stonden voor 't Besant ende men dede se commen voor de casserie. …
Ende ontrent den tween uren, zoo was den eenen gheradbraeckt, hetwelck was een jonck ghast, ontrent XXIIII jaer oudt, hetwelcke was compassieus om te ansien. Ende als dat ghedaen was, zoo waren die drie ander ghehaelt om te ghaen branden, alle drie te samen in één vier. Ende daer was zoo velen volckx dat noyt ghesien en was in eenighe justicie. Ende achter den vieren, zoo waren zy ghevoert buuter Bueterpoorte ende aldaer gherecht.
Op de zelfde dag preekt Pieter Hazaert te Brielen.

Egmond te Ieper

Op de 14de september, de Heilige Kruisdag, preekte de bisschop te Ieper.
Ende – *zo schrijft Van Hermighem* – den grave van Egmont was op zyn comste van Corterycke ende men slouger den trommel omme omme dat alle de knechten die onder 't vendel staen commen moesten ter maert ende vergaerden alle by een, ontrent den drien uren ende men stelde se alle in ordene.
Om 6 ur kwam de graaf te Ieper aan … ende zoo schooten allen de knechten huerlieder bussen af al te samen ende den grave was ghelogiert te Jan van Roots was.

Ende weet dat op desen dach zeer veele vrempt volck in de stede was van alle ommeligghende plecken als Belle, **Poperinghe**, Armentiers, Nieuwkercke ende daerontrent. Ende sommighen wilden segghen, dat se quamen omme an den grave te vertooghen sommighe saken ofte om requeste over te legghen.
Op den XV dach van septembre, twelcke was op den sondach, dede de bisschop een sermoen ende beghonnene uut te legghen het Evangelie van de thien melaetsche, zoo quam den grave van Egghemont met alle zyn edelen ten kercke in ende het volck maecte plaetse ende hy ghinck ligghen op den autaer van den kerdewaercruuders ende hoorde gheheel het sermoen. Ende ghedaen zynde, zoo ghynck hy naer den hoochchoor ende hoorde een messe ende trock naer de maert – *markt* - als de messe ghedaen was.
Ende op desen nuchtend, zoo preeckte Hazaert te Brielen, aldaer veelen volkcx was ende daer quam veele volck ter poorten in van alle plaetsen, maer moesten huerlieder gheweere laeten ter poorten en alzoo incommen.
Ende achter de noene, zoo dede Hazaert wederomme een sermoen ten Brielen.

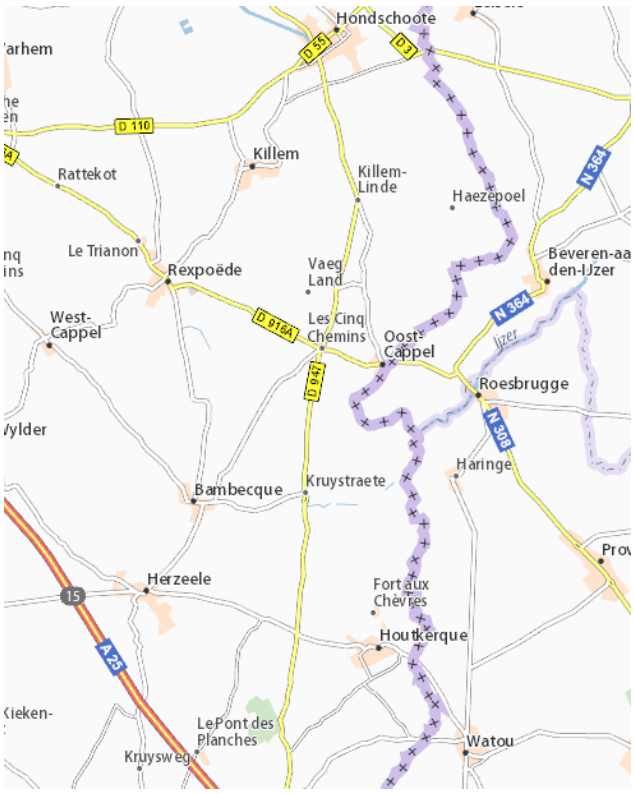

Op de **25ste september** *vond er een enqueste plaats in de casselrie van Bergen Sint Winnocx naar de acitiviteiten van de* sectarissen. (De Coussemaeker tome IV) *Daar leren we de bedrijvigheid van hen – en vooral van* **Sebastiaan Matte** *en de Roesbrugse geuzen kennen.*
In **Ghyvelde** *was er helemaal geen predicatie gebeurd, tenminste niet meer na de beeldenstorm die daar uitgevoerd werd* – ontrent half ougst by diverssche vreemdelinghen, in nombre van ontrent viertich, commende van Hondschoote, Roedsbrigghe, Popernghe ende ander quartieren, wesende den meesten deel Walen, zondere te weten heurlieden namen.
De Katholieke dienst was altijd blijven doorgaan – zondere obstacle van yemande.
In **Uxeem** *vertelde men het zelfde verhaal.*

Over **Killem** *vertelde men het volgende:*
… es aldaar eerste ghepredict ghewist vander nieuwe religie by nachte t'eener plaetse, ghenaempt Ter Lynde, op eenen bilck ligghende in 't ghescheet van Killem, Hondschoote ende Oostcappel, ende ghebuerde binnen de octave van 'tHelichs-sacramens dach lestleden – ende sdyssendaechs daernaer es over de tweetste reise ghepredict gheweist ter selve plaetse by daghe, alby eenen ghenoempt Sebastiaen, zondere dat daernaer ter selver prochie eenighe predicatie meer ghebeurt es, ter kercke ofte te velde. Ende sydent de demolitie vanden beelden ende autaeren vander kercke, die eerst gheschiede sdaechs naer onse Vrauwe dach half ougst en es gheenen dienst inde kercke ghedaen gheweest, by dat den prochie pape ontrent dier tyt gheruumpt ende vertrocken es, ende den capelaen die daer noch resideert, wel vreesen vanden ghenen daer daghelycx passerende, ghestoct ende ghewapent, gheen messe noch anderen dienst en durst doen. Ende es beseven dat up de voorscreve prochie daer ontrent

VIIc communicanten zyn, niet boven den xde deel de predicatien volghen eenighe met gheweere ende eenighe der zondere.

In **Rexpoede** *werd er niet gepreekt ot op de 15de september. Dan was er een predikant gekomen …* die men seide te zyn van Roedsbrigghe, mutsemakere van zyn ambacht ende groot nombre van volck van diversche quartieren, als van Roedsbrigghe, Hondschoote, Herzele, Bambeke, Hodukercke ende andere met hem, alles ghestoffeert met bussen, viere, pistoletten, hallebarden, spieten, halve pycke, langhe messen ende dieghelycken gheweere, in nombre bet dan IIc persoonen, gaende alzo rechts weechs naerder kercke ontrent en ix heuren, doende luyden de groote clocke drie poosen, omme ’t volck te vermanen te commene ter kercke ende naer dat XV of XVI van hemlieden gheweist ende onnuchtert hadden ten huuse vanden prochiepape, ende hem by fortsen bedwonghen te commen inde kercke omme te hooren preecken, zo ghynck de voornoemde predicant corts daernaer inde kercke ende inden preicstoel, daer hy zyn sermoen vuldede den tyt van otnrent onderhalf heure.
Ende gheduerende “tselve sermoen ende oock daernaer zo quamer een groote nombre ten voornoemde huuse vanden prochie pape, daer zy verwierpen alle de bedden, staende boven ende beneden, ondersouckende offer yet verborghen gheweist hadde, ende vindende zyne breviaires met diversche andere boucken, zy verbranden die en zooden daermede eyeren, zy pillierden oock vier philips daelders die verborghen laghen in eenen cuupzetele ende in derisie ende wyperinghe vanden prochiepape zy sneeden of de vier houcken van zynen bonette,latende de lappe daer anne hanghen, zy bedwonghen oock den capelaen te gaen hooren preecken zondere up hem andere fortse te doenen, eenighe an hemleiden braecken idne kercke eenighe outaren ende afluycken van dien die gheheel bleven waeren ter eerste braeck die ghebuerde ontrent half ougst, alzo belettende ten voornoemde daghe de ndienst vander kercke te doenen die de prochiepapedanne eerste meende ghedaen thebbene, ende tot noch toe niet ghedeaen en hadde uut vreesen vande daghelycxschen dreeghementen hem ghedaen, bet voorts es aldaer de ghemeene voys, fame ende name dat de voornoemden predicant versocht,ghebeden ende ghehaelt es gheweist van eenighe vande prochie, zodner twelcke zy noch andere predicanten daer noch in andere plaetsen en gaen predicken.
Ende angaende den nombre vande prochianen die de predicatie vander nieuwe religie volghenen, emmers met ghewelde ende openbaerlyck, es beseven datter niet boven ix ofte thien persoonen van dien en zyn, daer nochtans de prochie groot es ende wel VIIIc communicanten heeft.

In het kleine **Oostcappel** *is nooit gepreekt, maar men stopte ook, uit schrik van die van Roesbrugge met de Katholieke diensten.*

In **Warhem** *werd er niet gepreekt tot op de dag dat Bastiaen Matte ging prediken in ’t Nieuw klooster* neffens Bergen op de 5de september. *Op de terugweg kwam Matte in de namiddag in de kerk prediken begeleid door een groep gewapende geusen.*
… naer welck sermoen zy diverssche dinghen inde kercke braecken ende in stucken smeeten, loopende van huuse te huuse, omme te onderzoucken waer eenighe beelden oft andere goeden

vander kercke verborghen waeren, bedwyghende de lieden de zelve over te gheven, ende alle in sticken hauwende ende te nieten brenghende ende ghingher oock eene bende ten huuse vanden prochiepape die absent was, aldaer zy diverssche dinghen braecken ende verbranden zyne boucken, zo dat den dienst vander kercke oock aldaer ghecesseert heeft, emmers den meesten tyt, by dat eenen vanden prochiepapen uut vreesen gheruumpt es, hem houdende binnen Berghen. Ende es beseven datter up de voornomde prochie niet boven de twee of drie persoonen en zyn die gheweldichlyck ende openbaerlyck de predicatien volghen, hebbende de voorschreven prochie wel VIII of IXc communicanten.

In **Westcapple,** *werd er niet gepredikt maar de beelden werden door de parochianen verwijderd uit schrik voor een beeldenstorm. Van de 400 communicanten waren er slechts enkele die ongewapend ooit predicaties gevolgd hadden.*

In **Bambeke** *waren er totaal geen problemen geweest, tot op de 5de september, na de preek gehouden door Matte by 't Nieuwe Klooster. 's Avonds om 8 uur, kwamen er een groep geusen van aldaar en zij liepen naar de pastorie.*
… cloppende up de poorte omme inne te gheraecken, alle met stocken ende alderhande gheweere ende bussen, ende ziende dat niet wel inne en consten, eenen van hemlieden uut doende zyn cleederen, quam duer de gracht omme de poorte open te doene, ende also hy zyn

gheweer acher ghelaten hadde, dinckende dat den cnape die hem jeghens was hadde moghen resisteeren, keerde hy weder deur de gracht commende, zeide totten cnape: 'Doet open de poorte, of ick schiete U duer u lyf'.
Ende met dien zo dede den cnape de poorte open, ende de pochiepape uut vreesen, vloot van achtere oock duer de gracht omme hem te salveeren ende binnen commende zy moesten daer eeten ende drincken ende naerdien moesten hebben een huusbroot ende een stick vleesch met noch VIII of X eyeren, twelcke hemlieden al ghegheven was.
Ende sondaeghs Onsser Vrauwe dach, VIIIde deser maent, alzo de prochiepape in meeninghe was te trauwen ofte mellen eenen bruidegom ende bruit tsynen huuse uut causen dat hy niet en durste eenighe diensten doen inde kercke, zo quamen daer 8 of 9 persoonen; alle met stocken ende bussen, diemen seide te zyne van Hondschoote ende Killem, roupende ende zegghende: 'Laet de bruidegom ende bruit uut commen, zondere u te moeyen met hemlieden te trauwen, oft 't sal u qualyck vergaen,' hem grootelycx bedregende indien hy messe of andere diensten inde kercke dede, niet jeghenstaende al welcken hy de bruidegom ende bruit trauwende
ende saterdaechs den **14de deser maend**, wesende Heilich Cruus dach, zo quamer ten huuse vanden selven prochiepape eene bende zeere vrouch ende cloppende up de poorte, riepen dat hy zoude tonbyt ghereet maken jeghens hierlieden compste ende dat zy gynghen naer Hondschoote om den predicant die danne soude omen preecken up Heerzele, ende corts daernaer, ontrent de zeven heuren, quammer wel vichtich binnen, die daer alle aten ende

dronken, ende hem of teerden binnen den zelven daghe, wel 15 mesnaige brooden ende een tonne biers, zodnere andere spyse van vleesche,bootere ende eyeren.
Ende bovendien sy bedwongen hemlieden te gaene naer Herzele daer zy hem stelden tot ondere oft neffens den preicstoel, ende hy der blyven moeten totten hende vanden sermoene.
Ende sondaechs den 15de deser maendt, alzo de predicatie gheweist hadde te Rexpoude, quamen oock tsynen huuse 8 of 9 persoonen, zoo dat de prochiepape duer zulcke continueele bedreechte (ende dat oock eenighe vanden prochianen hem ter goeder trauwen gherelatteert hadden dat saterdaechs, den lesten in ougst, zy wesende ter marct te Roesbrigghe, hadden daer gheoort eenighe hemlieden vermeten dat indien men te Bambeke messe dede of andere diensten in den kercke) zy zouden den pape d'habyten vanden halse trecken ende slepen hem ter kercken uute, en heeft niet ghedurft messe noch andere diensten doen tot nu toe.
Ende es beseven up voorscreven prochie dat t'vijfde of 'tzesde deel van diere volcht openbaerlyck de predicatien, hebbende de zelve prochie ontrent 500 communicanten.

In Herzele *was er alleen op de 14de september gepreekt voor Sebastiaen Matte. Ook daar had men de klok geluid en 20 tot 25 mannen trokken mee om de predikant te halen. Rond 9 uur kwam de predikant toe met meer dan 200 personen. Zij overvielen ook de pastorie en aten daar alles op wat ze vonden …* scheurende ende brandende zyne boucken, up breekende de laeden, tressooren, buffet, comptoir ende camers.
Al op de 10de september was een dergelijk groep voorbij gekomen, en toen ook hadden ze de pastorie overvallen.
Desondanks stelt men: ende es beseven datter ontrent een viventwintich persoonen inde prochie zyn die met ghewelde ende openbaerlyck de predicatien ende nieuwe leeringhen volghden. *Daarnaast waren er nog enkelen die zonder geweld en* 'paysivelyck' *meegingen luisteren.*

Op de 11^{e} december in de voormiddag had Sebastiaen Matte te **Ekelsbeke** *gepreekt. …*
Doende zyn sermoen inde kercke inde presentie van menichte van volcke daer met hem ende daernaer van alle quartieren ghearriveert, alle ghestoffeert met alderhande wapenen, ende vander compste vanden predicant zo was de coster van deser prochie snavetns te vooren ghewaerschuwet van eenighe vande prochie die hem seide dat hy de kercke in tyden open doen soude eer men die deure ende veinstere in sticken smeete, ende naer 't sermoen zy staecken inne de duere vanden torre staende beneden, enede een andere duere staende boven omme te gaen boven de alleeën vanden kercke ende chooren daer bewaert laghen de accoustrementen vanden ghilde vanden welcken zy eenighe ter ordonnantie ende bevele, vanden ghuenen die de predicant daer toe ghelast hadde, van boven needere smeeten ende zonderlynghe twee houten cruusen, een groot ende een cleene, die metten vallen in ruïne ende vele sticken vielen – zy sloughen oock up een lade ofte koste daerinne men de ornamenten plecht te bewaeren.
De dinsdag daarvoor waren 3 geusen in de kerk binnen gebroken en hadden daar de altaren vernield. Daarbij hadden dezelfde drie mannen nog verschillende kruisen op het kerkhof gebroken.
Het aantal van de nieuwe religie wordt hier op maximaal 100 geschat terwijl er 1600 communicanten op de parochie waren.

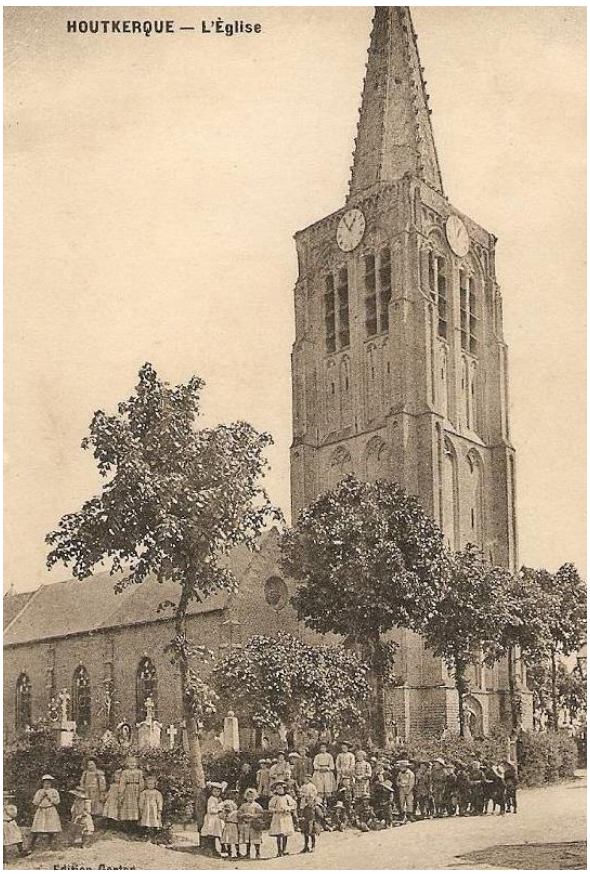

De 11de in de namiddag trok Matte naar **Arneke** *en de dag daarna naar* **Wormhout.** *We gaan ook nog eens in* **Houtkercke,** *juist achter Watou, kijken.*
Daar werd een eerste predicatie in de kerk op de 24ste augustus gehouden. Een tweede predicatie gebeurde op de 29ste augustus bij een zekere **Pieter,** een mutsemakere van zyn ambacht te Roesbrigghe, *en er kwam nog een derde preek op de 10de september door Sebastiaen Matte.*
Telkens was er veel volk, gewapend met stokken – zonder dat zy te dien drie reisen enighe brake ofte fortse up de kercke deden, mids daer te vooren ontrent half ougst alle gheweer ende ghebroken hadden dat hemlieden beliefde.
Ende sdachs te vooren eer hy predicte, zo quaem een groote bende ten huis vanden prochiepape, daer zy bleven; slapende, etende ende drinckende, zulck als zy daer vonden den prochiepape absent, ende ten daghe als hy predicte voor ende naer 'tsermoen, zo quamen oock een groote bende eeten ende drincken; die verbranden alle zyne boucken.
Naar schatting was aldaar een derde van de bevolking hanterende ende volghende de nieuwe religie ende predicanten.

In Ieper wordt op de 14de september **Simon Uttenhove** *als kapitein aangesteld om de rust te bewaren in de streek. Ook Poperinge zou deze leren kennen.*

De Calvinisten stoorden zich niet aan de gerechtsdienaars maar bouwden hun gemeenten verder uit. In Ieper wordt op de 4de september Simon Uttenhove als kapitein aangesteld om de rust te bewaren. Ook Poperinge zou deze leren kennen.

Pladijs schrijft in zin 'Kroniek van Elverdinge':
Op den **14de september** kwam den **Grave van Egmont** weder t'Yper met grooten edeldom om de geusen te doen ophouden van te prediken in de roomsche kerken en hun accorderende te mogen tempels maeken te velde. Hy verbood aen beyde partyen van malkanderen te injurieren met den naem van pape of geus, op peine van arbitrairlyk gecorrigierd te worden.
Den 24ste vertrok ny naer Brugge.
Den selven 14de september kwaemen tot Yper **drie hondert ruyters**. Sy waren van de bende van ordonnantie en waren in die stad wel drie maenden.
Den 21 der selve maend, voegden er hun nog by 150 voetgangers. Deze waren al Waelen en Artoisenaers, den meesten deel hagebuyters, sy logierden den 1ste nagt te Brielen in de

Veurnestraete. Den 24ste derzelve maend daer trokken nog binnen Yper 400 voetgangers, 't waren ook Artoisenaers.

Op de 20ste september komt men in Ieper tot een akkoord met de protestanten die hun hoofdkwartier in de kerk te Brielen hadden ingericht. Twee dagen later komt men ook te Poperinge tot een akkoord.

Pladijs schrijft in zin 'Kroniek van Elverdinge':
Op den **14de september** kwam den **Grave van Egmont** weder t'**Yper** met grooten edeldom om de geusen te doen ophouden van te prediken in de roomsche kerken en hun accorderende te mogen tempels maeken te velde.
Van Herminghem beschrijft de houding van Egmond tegenover de Hervormden als volgt:
'Op den xvj.- *16de* - dach van September zoo waren de guesen zeere beroert want zy meenden grooten troost te ghecryghen vanden grave Egmond maer het quam anders, want zy al vergaerdert zynde ten **Brielen** ontrent den neghen uren zoo was hemlieden vertoocht dat zy niet meer en mochten preeken in eenighe kercken, capellen ofte plaetsen daermen messen hadde ghedaen ende dat zy niet meer dan twee predicanten en zouden hebben ende die zouden noch moeten uut Vlaemderen ghebooren weesen, ende noch meer ander zaken die hemlieden vertoocht waren, ende daer waeren veele partien van diversche prochien die welcke met cleenen troost vanden grave vertrocken.
De dag daarna vertrok Egmond naar Armentiers. De bisschop preekte om 7 uur … ende het volck ghinck zeere naer Brielen, want het was hemlieden gheconsenteert te preeken.
Een afvaardiging van Egmond kwam ook naar de kerk te Brielen. Daar werd hen nog eens uitgelegd dat de Geusen slechts twee predikanten mochten hebben, geboren in Vlaanderen en dat zij niet meer in de kerk mochten preken … maer men zoude hemlieden een plaetse verleenen om te maken ende te oordineren een huus waerin dat zy preken zouden, ende noch en zouden zy niet moghen defameren den gheselycke ofte eenighen catholycken, maer zoude daer moghen het evangelie uutlegghen ende noch daerenboven dat zy zouden hanteeken hetzelven ende noch meer ander zaken die hemlieden vertoocht was.
Ende riepen allen met luuder voys: 'Neen wij! Neen wij!' Zoo dat de heeren verbaest worden ende zyn van daer ghescheen.
De Geusen gingen met elkaar overleggen en op de **19de september** *in de namiddag werd er een nieuw plakkaat uitgeroepen,* inhoudende dat niemant hem vervoorderen en zoude eenighe knechten te perde oft te voet an te nemen om te dienen ofte het ware by laste van den hove, op ghehanghen te zyn.
Men wilde met dit besluit er voor zorgen dat de Geusen geen eigen volk gingen monsteren.
Ende achter de noene, zoo waren te Brielen vergaerdert veele van de guesen ende hebben ghehanteekent met de gave en men heeft hemlieden gheconsenteert vier predicanten ende noch meer ander zaken. Ende men heeft hemlieden ghegheven een beseghelden brief, dat zy nemmermeer eenighe zwaricheit een zouden hebben ter causen van dien.
De toestemming van te mogen preken op een eigen plaats, was voor vele geusen echter niet genoeg.
Daer waerender veelen die 't niet doen en wilden, maer het ghetal was onrent 150 ende daer warender die 't uuter steden waren, zoo wasser noch twee ofte drie daghen om te hanteekenen gheoordineert.

Op vrijdag 20 september preekte **Hazaert** *te* **Poperinghe,** *in de kercke van Sinte Berten.*

Rond den middag ging bisschop Rythovius nog eens Egmond opzoeken om hem zijn bezorgdheid mede te deelen over dit vergelijk dat geene der beide partijen kon bevredigen. Egmond hechtte echter het grootste belang aan deze overeenkomst en ging, met heel zijn gevolg, naar de Halle om er de plechtige afkondiging bij te wonen.
Van Herminghem schrijft: ... ende ontrent ten vyf uren zoo ghinck de grave met al zyn edelen ende men lede die perden achter hemlieden, ende trocken alzoo naer de maert ende es naer de halle ghegaen: doens zoo heeft men een ghebodt gheluut…

Twee dagen later kwam men ook te Poperinge tot een akkoord, maar eerst regelde men de wacht in de stad. .

22 september 1566 – De wacht der stad – SAP 467 - Resoluties A

In Poperinge werd de wacht nogmaals verstrengd:
Es gheordonneert by burgemeesters ende schepenen, dat voordan vuten vier pavilloenen, naer costumen achtenveertich mannen ghecoren ende vermaend werden om de nachts wake te doene ende werden ghedeelt in vyff partien oft deelen
Te weten viij mannen metten hooftman ter maerct zullen bewaren de Maerct, Ghervelgatstrate ende Gasthuusstrate totter Potterstrate
Twee de Potterstrate ende van daer de Noordstraete, de Watoustraete, Werffstraete ende de Casselstrate tot Onze vrouwen kerke
ende van onse vrouwe kerke totter Wellynckstraete omme de Bellestraete ende de Nieustraete metgaders de Elsenbrughestraete
ende van de Groote Steenbrugghe naer dYperstraete, Meessenstrate ende Reckhoff
ende de laetste van de steenbrugghe naer den Yperdam, de Couter, de Corte Coutere ende ’t Streckstraetken
ende zullen de zelve vermaende ter wake volghen de laetste publicatie daeraff ghedaen ghehouden zijn zelve in persoon te commen ten ware op zulcke excusen als in het selve statuut verclaerst is ende dat voort op de penen daerby verhaelt
beginnende ter wake zonder henlieden eerst oft laetst van daer t’absenteren tot dat zij ter clocken drye ende nyet daervooren byde hooftman affghedanckt werden
actum ende gepuclideert den xxijde in september 1566

22 september 1566 – **Het grote accoord gesloten met de protestanten** - folio 124

Naerdien dat den 4de aprilis 1565, voor Paeschen,
by eenighe gheconfidereerde edelmannen deses lande van herrewaertsovere, zeker requeste ghepresenteert is gheweyst aen Mevrouwe de hertoghinne van Parme, gouvernante van de voornoemde landen,
ten fyne zy modereren zou de peynen op ’t faict van de inquisitie ghestelt
ende ooc wederroupen ende abolieren zoude de verzwaersinghe van de peynen op de voornoemde inquisitie gheïntroduceert,
op den voet ende maniere van de inquisitie onderhouden in Spanjen,
omme te wederhouden den oproer ende groote zware inconvenienten,
die andersins onder de ghemeenten in corten tyden stonden te geschieden,
zoo hebben hemlieden vervoordert in alle quartieren van den lande,
predicatien van confessie van **Jehan Calvin** allincxkens voet nemende vut den voorstelle van de voornoemde edelmannen,
te commen prediken, eerst by nachte,
daer naer in den morghenstont ende voorder in ’t openbaer,
winnende daghelicx groote quantiteyt van volcke,
Zulcx dat de zake zoo verre ghecommen is dat, ontrent half ougst, tallen quartieren uute,
die van de zelve confessie hemlieden verstout hebben met waepenen den kercken in te nemen,
zoo in vele besloten steden als onbesloten vlecken
ende ooc den cloosteren ten platte lande staende ende daerinne te breken alle bilden ende imaigen ende alles dat totten ghewonelijcken dienst vonden ghebruyct gheweest ’t hebbene.
Houdende zoo veele kercken in heurlieden ghewelt ende heurlieden predicanten doende daerinne predicken, zonder dat den priesteren heurlieden ghewoonelycken exercise willen, off durfsten doen, uut vrese van oproere ende commotie van den volcke.
Omme daerinne te remedieren ende een yeghelyck beede zyden in vrede te zetten,
mids den prieseren ende die van ’t oude ghelove ’t heure restitueerende
ende die van den voornoemde confessie ’t selve ontnemende,
hemlieden niet min te bewaren met eenighe vryheid,
daertoe zij zonderlinghe waeren tenderende,
zo heeft myn heere den prince van Gavere, **grave van Egmonde,**
gheconcipieert de naervolghende artikelen,
willende de zelve in alle plaetsen gheagreert ende gheadmitteert te syne dan den ghemeenten van beede ghesintheden ende dezelve ghepubliciert ende strictelyck onderhouden de peynen daerinne verclaerst.
Welcken, volghens de voornoemde van de confessie,

met den heere ende de wet in de voorseide artikelen gheaccordeerd synde,
zijn deselve openbaerlyck ghepubliceert den **22 september 1566**,
als hier naer volgt ende gheconfirmeert naer den inhouden van dien, by den solemnelen eed met ’t opheffen van den handen ende onderteeckeninghe van ontrent 400 personen.
Folio 125

Het akkoord waarvan sprake hier boven volgt hierop, maar het is in ’t Frans opgesteld.
Ziehier de inhoud er van:
Afin que touts troubles et dissentions esmises à cause de la religion en ceste ville de

Poperinghes puissent cesser et estre emçheés et tous bourgeois et habitants d'icelle doresnadvant vivre ensemble en une bonne paix et concorte, et la négociation de marchandies et aultres mestiers remis en leurs premiers cours et estats – ceux de la religion nouvelle se sont obligés d'observer et entretenir et faire observer et entretenir inviclablement, de poinct en poinct ce que s'en suit. Et ce par provision jusques a ce que par le roy avec l'advis des estats généraulx de par decha, aultrement en sera ordonné:

1 – Qu'ils n'empècheront le service divin, presches et aultres exercices de la religion catholique de tous temps observée n'y aussi permettront tant que en eulx est que, aucun empèchement, trouble ou injure en quelque sorte que ce soit faicte à leurs personnes que aultres.

2 – Qu'ils s'abstiendront de faire aulcunes prèches, assemblées ny aulcun exercice de leur religion dedans la ville, ny dedans aulcunes églises de dehors, mais se contenteront de prescher au lieu qui leur sera désigné par son exellence ou par le magistrat, lequel sera pres de la ville et commode.

3 – En laquelle place ils pourront les dimanches et festes seulement faire l'exercice de leurs prèches et ne leur sera nullement licite de porte aulcunes armes tant en allant que venant des dictes presches.

4 – Item qu'ils ne pourront avoir pour un temps et ensemble plus, que un ministre ou précheur et que l edict ministre et prècheur levra estre natif des pays de pardecha, estant subject à se majesté et qu'il sera tenu de faire serment es mains du magistrat, d'estre obéissant et subject en toutes choses politiques durant es résidence ne usant en ses prèches d'aulcune propos scandaleux ou sèditieux.

5 – Combine que ci devant est dict qu'il ny aura que un ministre ou prècheur, pourront néamoins choisir un aultre de semblable qualité com edict dessus, qui lui servira d'aide et supléra la place en cas de maladie ou aultre empèchement et pourveu qu'il ny aura que un preschant actuellement

6 – Qu'n touttes choses ilz obéiront au magistrat et supporteront les communes charges et impositions comme les aultres bourgeois et habitants et, si besoing est assisteront au magistrat avec corps et biens, à la conservation du repos et bien public, avec observation de tout ce que dessus est dict ou qui s'en suivra.

7 – Que le ministre en tous ses prèches admonestra diligemment le peuple de prester toute révérence au magistrat, de se contenir en toute modeste et bon ordre, afin que tout ce que dessus soit faict au mieulx, observé et entretenu.

8 – A quoi aussi à leur première assemblée et mesme dimanche prochain, seront tenue un chacun en général, faire le serment solemnel avec la main levée s'obligeant effectuer ce que dessus.

9 – Qu'on ne recepvra personne en leur religion nouvelle et congrégation qui ne s'oblige premièrement par seblable serment.

10 – A tous quels poincts les soussignés s'obligent généralement et promectent solemnellement et de bonne foy et sous peyne d'estre reputés et chacstiez comme faulsaires, l'entretenir inviolablement

Et pour plus de seureté et repos des dicts de la religion nouvelle, le magistrat de ceste ville en conformité de l'accord faict entre madame la duchesse de parme, gouvernante générale et les gentilhommes conféderés en daet du 25 d'aoust 1566 les asseurera qu'en l'exercice de leurs prèches nul empèchement, invasion ou trouble leur sera faict ny a cause d'ycelle personne recherchée ny molestée.

Et let out par forme de provision jusques ad ce que sa majesté avec les advis des estats généraulx sur ce aultrement sera ordonné comme dict est. Et ne seront les dicts soussignés à cause de ceste leur signature à l'advenier rechercés ny molestés.

Faict en la dicte ville de Poperinghes soubs nostre seing manuel cy mis le 22 septembre 1566

Resoluties – folio 125

De bovenstaande resolutie van het magistraat sluit als volgt:
’t voorseide, zo ghelesen zynde in de kercke van Ste. Bertins, ende gheagreerd by die van de voornoemde religie, by upheffen van heurlieden handen, ende gheteekent by de notabelste van hemlieden, in vorme van statuten tzelve ghepubliceert de naervolghende artikelen, insghelijcx als de voornoemde, by zynder exellentie de voornoemde heere ende wet overghegheven.
Folio 125 – verso
Op de zelfden datum nam het magistraat van Poperinghe nog een andere resolutie, dewelke ter Halle, aan de bevolking kenbaar gemaakt werd waarbij aan de bewoners, en bijzonderlijk aan de werklieden, kennis gegeven werd van de straffen die zij opliepen, met zich niet te voegen aan de statuten waaraan de gereformeerde zich verbonden hadden in de St. Bertinuskerk.
Bailliu, burghmeesters ende schepenen deser stede van Poperinghe, considererende, dat by den jeghenwoordighen troubelen tyd, grootelicx failgieren alle negociatien, coopmanschepen ende neyringhen,
by faulte van denwelcke de ghemeen insetenen deser stede gheschepen zouden zijn in desolatie ende aermoede te vallen,
zo ist dat omme daer inne te voorsiene ende verhoeden, jeghens alle inconvenienten,
die naermaels zouden moghen up commen ende dat den inzetenene deser stede vootan zouden met elckanderen leven ende converseren in alle vrede, payse ende stillichede,
hebben, by laste ende advyse van mijnheere de prince van Gavere, grave van Egmonde, gouverneur ende kapiteyn generael van den lande ende graefschepe van Vlaenderen ende Arthois, naervolghende convocatie metten ghenen van de nieuwe religie daer up ghehadt,
Ghestatueerd ende gheordonneert, statueren ende ordonneren, by maniere van provisie ende tot andersins by de Conincklijke Majesteit, by advise van den generaelen staeten van herrewaersovere gheordonneert zal zijn, tghene dat hier naer volgt:
In den eersten dat dese van de nieuwe religie gheensins en sullen moghen beletten den goddelicken dienst, prekinghen ende andre exercicien van de catholycque religie van allen tyden gheobserveerd up peyne van lyfvelyck ghepuniert te werden.
Ende naerdien dat de voornoemde van der religie toeghelaeten es, by maniere van provisie, te moghen onderhouden heurlieden predikinghen buiten dese stede,
zo ist dat hemlieden gheinterdiceert werd eenighe prekinghen te houden binnen dese stede, metsghaeders ooc in eenighe kercken daer buuten ende generaelick ooc eenighelick zo wel den ghenen van der oude catholycque religie, als er nieuwe, eenighe onverhorelycke verghaderinghen te maken ende houden, noch in ’t secrete, noch in ’t openbare, up peyne van deghene die contrarieerden, lyfvelick ende in heurlieden goedinghen ghepunierd ende ghestraft te werden.
Ende ten eynde dat er gheen meerder desordre en ghebeure,
zo en zullen de voornoemde van de nieuwe religie te gheenderhande plaetsen moghen heurlieden prekinghen houden, dan daer dezelve van den heere ende wet ghedesigneerd werden.
Ende ooc om gheene oorzaeke te gheven den gemeenen man zijn werck te verletten,
zo en zullen zij hunlieden prekinghen maer moghen houden up zondaghen en ander heiligdaghen ende up gheen andere,
met interdictie expresse ooc dat zulcke niet en zullen moghen gaen noch commen draghende eenighe waepenen.
Interdiceeren eenen yeghelycken van wat secte, qualiteyt ofte conditie hy zy,
zo wel van de oude catholycque religie als deghene van de nieuwe,

elckanderen ter cause van dien, eenighe molestatie, injurie ofte reprochen te doene,
ofte eenigsins elckanderen daer over te beschimpen, up peyne van in lyfve ende goede gestraft te werden naer discretie van de wet.
Item dat de ghene van de nieuwe religie zullen in alles obedientich zijn aen den magistraet, omme te helpen draeghen de ghemeene lasten ende impositien, ghelic alle andere poorters ende inwooners.
Ende ooc, indien 't noot sy, heere ende wet by te staene, met lyfve ende goede,
ter bewaernisse ende ruste van den ghemeenen republicque.

Ghepubliceerd ter halle, in de presentie ende by laste van den heere ende wet, naer de submissie onderlinghe gheaccordeerd ende by die van de nieuwe religie gheconfirmeerd zo by heurlieden handteekenen of opheffinghen van handen, den 22 september 1566

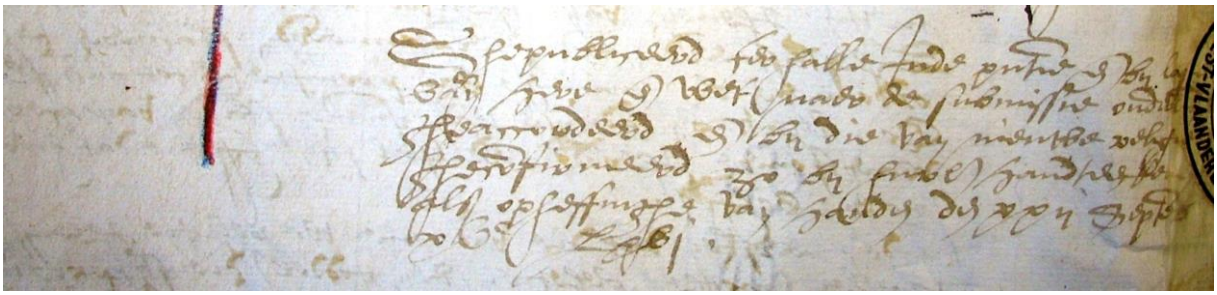

Gelijkvormig accoord had in Yper bekleed geweest met 191 handtekens. In Poperinge waren er **400** zoals wij hierboven gezien hebben.
De rust kon even terug komen. Op de 1ste oktober 1566 kwamen verschillende predikanten samen in synode te Gent waarbij **Pieter Daten** *of Dathenus het hoge woord nam. De besluiten werden geheim gehouden, maar onder de katholieken werd er verteld dat de Calvinisten van plan waren om de katholieke priesters uit te moorden. Men zou er gezegd hebben dat er binnen enkele jaren in Gent geen papen meer zouden zijn.*
Pladijs schrijft in zijn Kroniek van Elverdinge het volgende :

4 oktober 1566 - Pladijs

Den **4de oktober** 's nagts, kwamen te **Vlamertinghe** ontrent dertig soldaeten en vangden aldaer een ryken man, die geus was en namen al zyn goed en plunderden nog eenen anderen ryken die geusgesind was, maer hy ontliep het.
Den **8 oktober** kwam deselve bende soldaeten 's nagts ten 11 uren te **Elverdinghe** en pilieerden daer wel 18 huysen van alle hun goed en cateelen.
Men klopte de klokken wel een ure lang en daer kwam volk genoeg, maer als sy den hoop vande soldaeten sagen, dewelke wel voorsien waren van wapens, met twee trommels en een vendel, en dewelke altoos schooten met hun bussen, elk vloot, een deel liep in de kerke, die sluytende agter hun,

maer de Waelen of soldaeten liepen de deuren op.
Men vlugte dan op den torre, maer de soldaeten wonnen den torre en namen het inzynde volk gevangen ende eenen Elverdinghenaere dood en een syne oog uytgesteken; ses van die prochie waren gevangen, waer onder was eenen man genaemd **Mailiaert Ogier**, die een guespredikant was, want hy hadde diversche sermoenen gedaen, waerom dat hy 't Yper gehangen wierd.
Op de 8ste oktober 1566 was er een –groote beroerte – *te Veurne. Er kwam een grote groep Geusen voor de stad zodat men de soldaten van Loo moest laten komen bijstand verlenen. Er werden drie man doodgeschoten en velen werden gekwetst.*

In Ieper werd er op 11 oktober een besluit afgekondigd dat men gheen schemptliedekins ofte baladen opden gheestelycken ofte op den werlycken zinghen ofte lesen en zoude, op ghegheselt te zyne. *De bisschop preekte er in de stad en de* predicant van Calfvin die preicte naer coustuemen op 't Magdaleen kerckhof.
We moeten zeker nog vermelden dat op Allerheiligendag, **Pieter Daten** *te Ieper preekte.*
Ende op aller zieledach, zoo deden zy twee sermoenen op een tydt op het Magdalenankerckhof, een in Vlaemschen taele duer Pieter Daten ende d'ander in Walsch.
Ende de bisschop dede ooc altydts een sermoen, betoghende contrariën huerlieder leeringhe.

22 november 1566 – De stadsfuncties – SAP 467 – Resoluties

Men probeerde de machine te Poperinge weer op gang te trekken. Men stelde weer alle nodige functionarissen aan. **Clays Baroen** *werd* 'contrerolleur'. **Loys vande Goosteene** werd refectiemeester.
En men betaalde de functionarissen van het vorige jaar uit.
De voornoemde **Baroen** is over zyn contrecolleurschap vande voorleden jaere ghetaxeerd – xxij pond parisis
Joris van Ackere over zyn refectiemeesterschap vande voorleden jare – xxiiij pond parisis
Jacob Lodyck als contrerolleur gheweest hebben int jaer lxiiij is alsnu ghetauxeerd – xx pond parisis
Gheconsenteerd **Eloy Pletsy** dienaere vande heere te moghen pand halen ende lichten ten verzoucke an de partyen als de ij andere dienaers hebben ende draghen de coline ende dat tot wederroupen ende mids by hem doende suffissante borghe ter verzekerthede van partyen ter wiens verzoucke hy zoude moghen executie doen
Actum den **xxste in november lxvj**
Is gheresolveerd by wetten ende raden datmen **Maillart vande Maerle** wederzegghen zal zesse ponden parisis sjaers die hy als **gaugierder** van de biertonnen in gratuite vande stede gheheven heift volghens zeker acte van de xixden septembris lix
Ende tzelve gaugieren toelaten zal **Pieter Joris** gaugierder van de wijn ende dezelve gratuiteyt ende zes ponden parisis by hem tontfanghen van elcker tonne die hy gaugieren ende branden sal metter wapen vande stede ende teecken van rechter grootte der zelve tonnen

16 december 1566 - De wacht – SAP 467 - Resoluties A - folio 128

Op de **15de december 1566** *vond er een consistorie van de protestantse ministers van Meesen, Belle, Poperinge, Ieper, Steenwerck, Waasten en andere plaatsen te Nieuwkerke plaats. Daar nam men onder leiding van Pieter Daten een belangrijke beslissing. Men zou een gewapende troep vrijwilligers lichten, om zo de evangelische godsdienst te verdedigen.*
Jan Denys, *uit Woesten kreeg deze taak toebedeeld.*

In Poperinge probeerde men – op verzoek van die van de confessie – *de rust te bewaren, door de nachtwacht aan te houden. Men nam het volgende besluit:*

Zij zal 's avonds om 9 ure aanvangen en 's morgens om 5 ure eindigen. Twee hoofdmannen, een der tien schepenen en een der twaalf raadsleden, zullen over de wakende mannen het bevel voeren. Twee malen geschiedt het appel: 's nachts om 1 ure en 's morgens om 5 ure.

Op 't vertoogh ende verzouck van die van de confessie,
wesende in goeden ghetalle ende tot eenyeghelickx inwoonders gherustigheyt ende bewaerenesse in desen beroerlycken tyde, es gheordonneert ende ghestatueert by den heere ende wet dezer stede dat men voortan, tot daerinne anders voorzien werd, ter nachtwacht vermanen zal up **de vier pavillioenen**, 48 persoonen onder tregiment van 2 hooftmannen danoof de eene werd vute college van schepenen en dandere van de raeden.
Item dat de voornoemde wake by den heere voortan gheschauwet werd preciselick te 9 ure te welcker fine men luiden zal het wyngeroen *(de avondklok)* te acht en half ure.
Ter welcker ure een yeghelick vermaent synde zal ghehouden zyn hem ter voornoemde schauwinghe te presenteren in tyde en wyle.
Ende daernaer onder de gheconstitueerde hooftmannen te blijven ende persisteren in de wake tot den 5 ure in de morghenstont, tot hy behoorlyck afgedanckt werd zonder dat den dienst ofte last te scheiden, up de boete van 20 s.p. den helft tappliquieren ten proffyte van den heere en dandere den ghemeenen aerme, ten ware met consente van de voornoemde hooftmannen.
Item omme deghene heur absenterende van de wake, te bevynden, zullen de voornoemde hooftmannen alle die ter weke ghemaent ende ontfanghen zyn, tweemael uutroepen ende recolleren jeghens hunlieden billet voor de afdanckinghe, d'eerste reyze ten I ure naer den middernacht ende de tweede reyze ter afdanckinghe ten fyne dezelve zo uutgheropen zynde ende hemlieden niet presenterende by de voornoemde hooftmannen, de boete als boven up hemlieden te verhalen zonder eenighe dissimulatie.
Ordonnerende dat een yegehlick ter voornoemde wake selve compareren zal in persoone, suffisantelyck ghefurniert synde van gheweire, zonder te syne in ghebreke, ne waere by nootzakelicheyt als van absentie buuten stad, cranckhede ende onvermoghen, ouderdomme, gheexcuseert jeghens den heere, dewelcke excuse hy ghehouden werd te doene in tyden ende wylen, voor 't schauwen van de voornoemde wake, midts beschickende ooc in syne plaetse een bequame man, souffisantelyck ghestoffeert, op peine van by den heere eenen anderen in syne plaetse ghenomen te syne, ten coste van den defaillant ende boete als boven.
Folio 128
Ordonnerende voorts dat eenyeghelyck zijne hooftmannen in alles ghehoorzamen zal, ghaende ende bewandelende zulcke quartieren ende in zulcken ghetalle als by hemlieden ghelast werd, zonder hem te vervoordere eenighe onghewilligheyd te betoghen ofte van beroerte te maken door tafschieten van bussen ofte andersints, up de voornoemde boete
Ghepubliceert den 16de december 1566

21 december 1566 – Een prediker van de vasten en Pieter Daten - SAP 467 - – Resoluties A -

Opde 21ste december 1566 wordt er in het Poperingse magistraat beslist dat
Broeder **Pieter Carpentier** volghens zyne presentatie gheaccepteerd werd omme te prediken de toecommende vastenen met zulcke conditien als de voorleden jaere ghegheven is gheweist zonder perjudicie in toecommende ende acte by wetten ende raden.
Op dezelfde dag wordt er ook beslist om **Pieter Daten** *zes kannen wijn aan te bieden omwille van zijn hulp die hij gaf bij het aankopen van koren in de Pals.*

Actum by wetten ende raden den xxi december lxvi
De voornoemde heere, wetten ende raden,
gheinformeert synde van de sonderlnge assistencie, vriendschap ende adresse huerlieden voorzaten in wetten,
inden voorleden dieren ende benauwde jare LXV,
by **Pieter Daethen**, als by den selven gheadverteert gheweest hebbende van ghoeden ghewasse

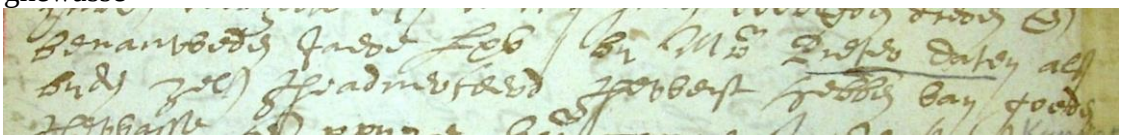

ende pryze van coorne,
in den kurfurstelycken pals, daer dezelfde Dathen, der ghemeente van Franckentaele dienende was
ende voorts deur zynen addresse gheimpetreerd hebbende van den Palsgraeve te moghen lichten uut zyne eygene spyckers omtrent de 500 mulderen coorne,
niet jeghenstaende der interdictie dat gheen vreemdelinghen eenigh coorne aldaer lichten zouden,
ende andere behulpsaemheden den ghecommiteerden van de stede ghedaen hebbende;
hebben gheraemt ende gheresolveert
dat men den zelfden Daten,
in bekentenisse van zyne voornoemde vriendschap ende assistencie,
ghedaen ten proffytte van den schamelen, hongerighen ghemeente,
te beschincken met zes cannen wyns ende een mantellaken weirdigh 32 ponden parisis.
Last ghevende den pensionaris dezelve presentatie te doene in adjonctie van schepenen
Actum ut supra – 21 december 1566

Pieter Daten verbleef dus in deze dagen te Poperinge. Ook **Jan Denys** *kwam naar Poperinge. Uit zijn verklaring afgelegd op de 15de maart 1567, kunnen we zijn wandel volgen. (Troubles religieux – Edmond de Coussemaker)*

Hij verklaart hierin dat het oprichten van de geuzenmilitie beslist werd op de consistorie te Nieuwkerke op de 15de december 1566.
Het was vooral de edelman Hendrik van Brederode, de Grote Geus, die aandrong om een eigen militie op te richten om met dit leger zowel Doornik als Valenciennes aan te vallen. Valenciennes was door de geuzen bezet maar belegerd door het leger van de staat.

Hendrik van Brederode

Op deze vergadering was er ook een zekere minister Corneel en een andere Waalse minister die in Waasten had gepredikt. Pieter Daten is na deze vergadering vertrokken naar Meessen, dan naar Ieper en van Ieper naar Poperinge waar hij eenige tijd verbleef. En waar hij goed ontvangen werd door het magistraat met de nodige kannen wijn.
Jan Denys *zelf vertrok eerst naar Waasten, waar hij verbleef in de herberg Sint-Sebastiaen.*

Daar werden Jehan Soreau, Robert Thierry, Jaques Olivier en nog iemand anders, allen van Doornik afkomstig zijn kapiteins. Jan Denys had zowel van Pieter Daten als van Sebastiaan Matte brieven meegekregen die hem machtigden om een leger van 200 man te werven en aan hen allen een daalder soldij in de hand te geven.
Van Waasten trok hij over Meessen, richting Poperinge.
In Poperinge vond hij Pieter Daten die in de herberg **Het Hert** *logeerde. Daar gaf hij verslag aan Daten. Hij had reeds verschillende mannen aangeworven voor de militie maar hij had ze nog niet meegebracht.*
Te Poperinghe had hij de trommel laten slaan. De baljuw en een zekere Jacques Godschalk waren naar hem toegekomen, en hadden hem gezegd dat hem dit verboden was door de plakkaten van zijne majesteit. Hij had daarop geantwoord dat zij dan maar iemand uit Doornik moesten gaan halen om hem dit te verbieden.

De dag daarop vertrok hij naar Roesbrugge, waar hij woonde en van daar naar Hondschote waar hij op zaterdag arriveerde. Te Rousbrugge vergaderde hij met de gemeente in 'De Ram'. Daar waren onder andere Josse Boye, Jeherom Platteaulx en de minister Pieter de Bert aanwezig.
In Hondschote verbleef hij in 'De Keizer'. Martin Thieulin was met hem van Poperinge af gekomen. Vanuit Hondschote vertrok hij op zondag naar Steenvoorde, door zes man vergezeld waar hij opnieuw de trommel liet slaan. Dat was tegen de zin in van de minister aldaar die de rust wilde bewaren.
Vandaar kwam hij dan terug naar Poperinge waar hij rond 2 à 3 uur in de namiddag aankwam. Daar zijn ze naar de herberg 'Het Hert' gegaan waar hij zijn zes mannen hun daalder uitbetaalde .

Ook Pladijs *vermeldt dit in zijn Kroniek van Elverdinge:*
Jan Denys, gebooren van Woesten en inwooner van Rousbrugge, was gesteld als kapiteyn en oppersten krygsman van dit geweste, hy heeft geweest den eersten onder alle de heretieken van Vlaenderen die soldaten opgenomen heeft, hy dede overal den trommel uytslaen, uytroepende dese woorden:
'Alle degone die van goeden wille syn en van een goeden iever om de wapenen aen te nemen voor het evangelie, dat zy hun laten opschryven in de evangelische militie, onder het beleed van Jan Denys, zy sullen goeden loon ontfangen.'
Hy dede tot Rousbrugge, **Poperinge** en Hondschote den trommel slaen en hy gaf aen elk die hem dede opschryven een daelder in de hand en er deden hun opschryven ontrent 400 of meer.
's Avonds ging hij Pieter Dathen vervoegen die in een nieuw huis, op de hoek van de markt en de Ghervelgat, verbleef. Dit was het huis van ***Nicolaes van Bambeke****. 's Anderendaags kreeg hij van een zekere persoon de som van XII pond X schele groten. Hij wist alleen dat deze man samen met Pieter Daten uit Duitsland was meegekomen. Denys had met niemand van de Poperingse gemeente waarvan er verschillende daar aanwezig waren, gepraat.*
Op maandag is hij dan naar Meessen vertrokken. Daar heeft hij ook, net zoals in Poperinge, de trommel laten slaan, waarna zich verschillende mannen bij de militie hebben gevoegd, zodat zijn militie – 200 man min XVI bedroeg – dus 184 man.
Daar is hem uit Hondschote nog XXV pond X schellingen over gegeven en nog eens XII pond X schellingen groten vanwege Daten, door een oude man uit Poperinge die hij niet kent.
Op dinsdag is hij verder naar Komen gegaan.
Op woensdag bereikten ze Tourcoing en op donderdag zijn ze gaan slapen te Waterlos waar ze verslagen zijn geworden.

Ook Pladijs *beschrijft dit:*
Jan Denys, een grooten hoop volks aengenomen hebbende, ontfing een bevel van den heer Van Brederode, dat hy met zyn volk soude trekken naer Valencyn, welke stad zeer toegedaen was tot de heresie.
Jan Denys volgde dit bevel, verteyde hem om Valencyn te helpen ontsetten, vertrekt op kersdag 1566, naer Tourcoing, aldaer verwagtende andere milite van ontrent de Leye en 't land d'Alleu en waer hy passeerde begon hy synen oorloge tegen de pastooren en geestelyke persoonen, hun beroovende van al dat hy vond.
Den **27ste derzelve maend december** trok hy *(Jan Denys)* met de soldaten van ontrent de Leye naer het geweste van Doornyk, om sig te voegen by het nieuw aengenomen volk van aldaer, maer over wege wierd hy aengetast van een detachement van 50 mannen, van 't garnisoen van Ryssel; hy verweerde zich vromelyk, daer bleven van elke zyde ses.
Maer korts daerna wierd hy aengetast van geheel het garnisoen van Ryssel te Watrelos, alwaer hy verslegen wierd en vlugte in de kerke van die prochie, aldaer hem sterk houdende met zyn overgebleven volk en nniettegenstaende de Rysselaers 't vier daer in staken, is hy het ontkomen en wedergekeerd naer Rousbrugge.
Dit laatste klopt niet met de getuigenis van Jan Denys zelf.

Den **27ste derzelve maend december** trok hy *(Jan Denys)* met de soldaten van ontrent de Leye naer het geweste van Doornyk, om sig te voegen by het nieuw aengenomen volk van aldaer, maer over wege wierd hy aengetast van een detachement van 50 mannen, van 't garnisoen van Ryssel; hy verweerde zich vromelyk, daer bleven van elke zyde ses.
Maer korts daerna wierd hy aengetast van geheel het garnisoen van Ryssel te **Watrelos,** alwaer hy verslegen wierd en vlugte in de kerke van die prochie, aldaer hem sterk houdende met zyn overgebleven volk en nniettegenstaende de Rysselaers 't vier daer in staken, is hy het ontkomen en wedergekeerd naer Rousbrugge.
Dit laatste klopt niet met de getuigenis van Jan Denys zelf.

Jan Oudaert *van Eecke getuigde hierover het volgende:*
'Ende te Waterlos ghecommen zynde, hebben ghezien soubietelick paerde ende voetvolck naer huurlieder commen, ende tzelve ghewaere zynde hebben de vlucht ghenomen, eene groote partye met hem up den torre, aldaer zy waeren vanden neghen huere toter noene, schietende onderwyls naer andere, ende ziende dezelve paerde ende voetvolck vertrocken zynde, zyn ze van den torre nederghecommen, ende elck heeft hem ghesalveert zo hy beste conste.'

Twee dagen later in de slag bij Lannoy op de 29ste december werden de geuzen verslagen maar zij wisten voor het merendeel te vluchten. Kort daarop werd Doornik door de regeringstroepen heroverd.
Valenciennes hield het nog drie maanden uit maar toen op de 13de maart 1567 het geuzenleger bij Oosterweel werd afgeslacht gaf de stad zich ook over.

Hoewel de militie uit elkaar geslagen was, gaf Jan Denys niet op. Hij trok terug richting Watterlos waar hij zich kon vervoegen bij een troep geuzen die naar Doornik gingen. Van daar gingen ze via Oudenaarde naar Antwerpen.
Daar hield Jan Denys, zoals hij zelf getuigt, zich 10 dagen koest, bang om gevangen genomen te worden.
Men was hem ook aan het zoeken.

Reeds op de 30ste december 1566 had er te Ieper een veroordeling plaats van één van de broeders of kornuiten van Jan Denys, **Corneel Hitten of Hidden** *genoemd. De vierschaar stond onder de schout Caerle van Houcke.*
Het vonnis luidde als volgt:
Omme dieswille dat ghy Cornelis Hitten filius Joos, gheboren van Houtkercke, u vervoordert hebt verseltschapt van VI zoo VII ander seditieve persoonen van de voornoemde prochie met bussen ende andere wapenen offensive merckelick met Pieter vander Haeghe, uwen meestere, die ghy wel wist dat hy heresich was, ter cause van dat y zekeren tydt daer te vooren hem ghevonden hadde met die van Hondschote, ende Veurne onder capitaine Mutsenaere te commen naer de vergaderinghe van de grooten hoop van de zelve seditieusen, die ghy verstaen had te wezen te **Poperinghe,** ende midts dat de zelve vertrocken waeren die te volghen tot binder stede van Meessene, aldaer ghy den zelven hoop in grooten somber ghevonden hadt, met huerleider capitein Jan Denys, den welcken aldaer den trommel dede slaen omme te doen enrolleren ende anschryven alle de gonne die gaigen onder hem winnen wilden, stekende zyn vendel uute in de herberghe van Den Paeu, ende eenen nacht te Meessen gheslapen hebbende, tsanderendaeghs met tselve gheselschap te gaene tot binder stede van Comene, aldare een sermoen op de marct ghedaen was bye enen predicant van de nieuwe religie, zoo ghy uwen meester had hooeren zegghen, ende eenen nacht daer gheslapen hebbende ende van daer vertrocken niet jeghenstande die van den casteele diversche schoten met artillerie naer tzelve ghezelschap gheschooten hadden, voort met tzelve gheselschap te gene tot Tourquoing, daer ghy oic noch eenen nacht by hemlieden bleef, ende niet jeghenstaende ghy aldaer diversche van de zelve ghezelschappe hoorde zegghen, dat zy wilden al tsaemen naer Doornicke ende van daer naer Valenchiennes, zoo ghy zelve bekent, waert s'anderdaechs noch met hemlieden ghegaen tot Waterlos aldaer den zelven hoop bespronghen hadde gheweest van den garnisoene van Ryssele, ende bedwongen

hemlieden te salveren inde kercke daer ghy met grooten ancste ende pyne uutgherocht ende u ghesalveert had, zoo tzelve al duechdelick by uwen eyghen voluntaire verkennen ghebleeken es, uut welcke ghevolch ende continuatie van V zo VI daghen naer een, by u in ende met den hoope van de zelve seditieusen in distincte ende diversche plaetsen ghedaen, ghy gheensins ignoreeren en mochte tzelve ghezelschap met huerlieden capitein ende tanschriven van dien, en was byeen vergaedert, jeghens de wille ende wete van zyne Majesteit, ende omme de ghemeene ruste van den lande te perturbeeren ende d'oude catholicque religie hinderlick te wesen,
omme twelcke mynen heeren schepenen deser stede die condempneren u omme tselve mesus ghejusticiert te worden metten baste ende alzo ghebrocht van levenden lyfve ter doot, verclaersende voort alle uwe goedinghen waer die ghestaen ofte gheleghen zyn gheconfisqueert sonyncx ons gheduchts heeren proffyte.
Actum ten daeghe ende jaere als boven.

Sint-Omaers in de 16de eeuw – Kaart Jaocb van Deventer

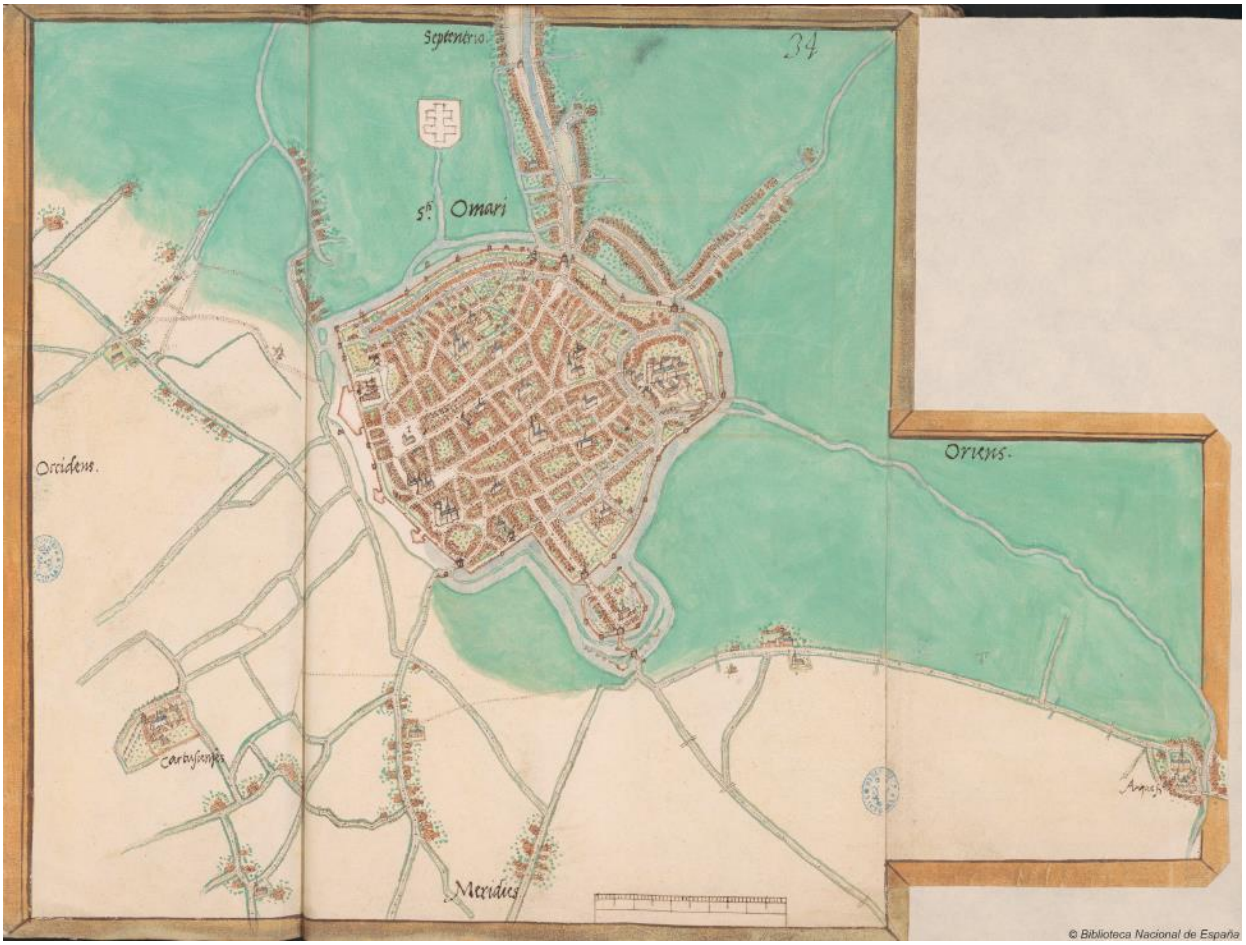
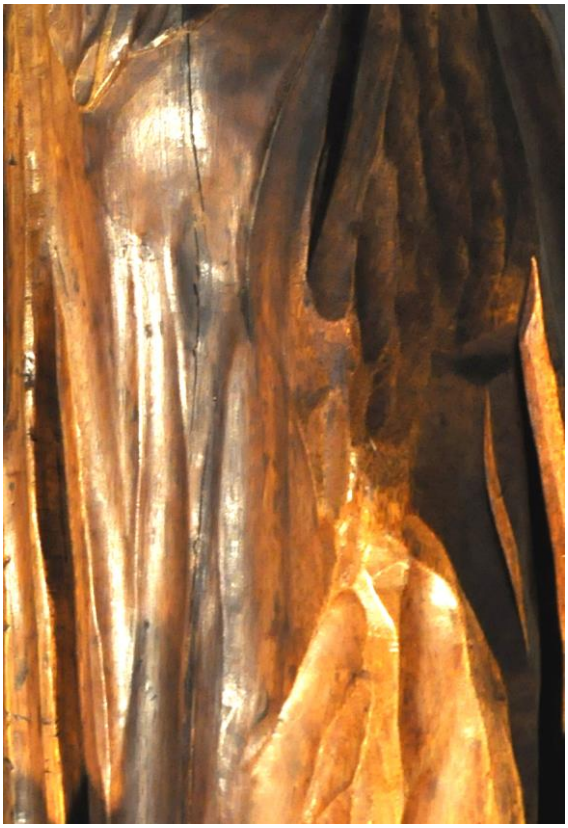
Zelf het mirakelbeeld van Onze Lieve Vrouw van Sint Jans was beschadigd !